

кц9

3581-p

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

Климишин Ольга Іванівна

УДК 159.923 (000.28)

**ХРИСТИЯНСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Київ – 2013

8951

НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі педагогічної та вікової психології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий консультант: доктор психологічних наук, професор
Карпенко Зіновія Степанівна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
завідувач кафедри педагогічної та вікової
психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Бех Іван Дмитрович,
Інститут проблем виховання НАПН України,
директор;

доктор психологічних наук, професор
Помиткін Едуард Олександрович,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України, завідувач відділу
педагогічної психології і психології праці;

доктор психологічних наук, професор
Савчин Мирослав Васильович
ДВНЗ «Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка»,
завідувач кафедри психології.

Захист відбудеться 11 квітня 2013 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 7 березня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Долінська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблема розвитку духовності особистості в сучасному соціальному світі є особливо нагальною. Цілий ряд вчених (С.Б. Кримський, М.К. Мамардашвілі, Х. Ортега-і-Гассет, Ф.А. Степун, Д.С. Соммер, Р. Трач, А.Л. Швейцер, К.Т. Ясперс та ін.), аналізуючи духовні здобутки історичного постулу в ХХ столітті, відзначали його вражаючу трагічність як століття зростання тривоги і примноження зла. Останнє знайшло своє виявлення у злочинах щодо порушення невід'ємних прав людини (тоталітаризм, тероризм, расизм, геноцид), у техногенних катастрофах та ін., що є свідченням антропологічної кризи в сучасному світі, коли відбувається “уніфікація соціально-політичних структур, руйнування форм культурної, історичної, духовної ідентифікації людини” (В.І. Слободчиков). Духовна, соціальна та психофізична деградація екокультурних засад життя особистості спричинена, як видається, найголовнішим – десакраменталізацією людської природи, знеціненням її духовної сутності, диктатом у процесі життєпобудови технократичних стандартів і прагматичних інтересів. У цьому контексті звернення до християнських цінностей, підкріплене справедливою соціальною політикою і реформами у сфері освіти і виховання підростаючого покоління, повинно привести до духовного відродження й української нації, а відтак і до економічного прогресу держави.

У науковій сфері, зокрема у психології, реалізація цього звернення полягає у виборюванні права на існування такої парадигми розуміння людини, яка враховувала б широкий континуум її життєздійснення. Тільки світоглядно-методологічна толерантність учених-психологів до інших ракурсів бачення і тлумачення природи людини здатна привести до діалогічно-творчого доповнення природничо-орієнтованої психології духовно-релігійними доктринами і практиками. Відтак, реалізація ідеї побудови психологічної антропології можлива шляхом інтеграції психології з християнським віровченням, що відкриває перспективу телеологічного витлумачення сутнісного призначення (задуму) особистості та її життєвого покликання.

Слід віддати належне досвіду наукового конституювання християнської психології на пострадянському просторі. Зокрема, аргументовано необхідність реалізації християнсько-орієнтованого підходу до вивчення особистості (В.Л. Воейков) та перспективи розбудови психології як антропної науки (Ю.М. Зенько, В.І. Слободчиков), означено предметну площину досліджень християнської психології (С.Л. Воробйова, В.Х. Манеров, Л. П. Мордвинцева), представлено християнсько-орієнтовані концептуальні підходи до вивчення людини як тілесно-душевно-духовної істоти (Б.С. Братусь, Л.Ф. Шеховцова), розкрито психологічний зміст духовних практик (Ф.Ю. Василюк, Н.Л. Мухелішвілі) та обґрунтовано методичні прийоми реалізації християнсько-орієнтованого підходу в умовах психотерапевтичної (Л.С. Виногорова, Б.А. Воскресенський, Е.Н. Проценко, В.В. Стома) та консультативної (Т.О. Флоренська) практики. В свою чергу, у вітчизняній психології виконано низку наукових досліджень, які розбудовують методологічні основи християнської психології. Смиложиттєва,

екзистенційна сутність людини, що репрезентує її вершинну, духовну природу, в останні два десятиліття стала предметом пильної уваги таких українських дослідників, як Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, З.С. Карпенко, О.В. Киричук, О.П. Колісник, С.Д. Максименко, В.П. Москалець, Е.О. Помиткін, М.В. Савчин, Т.Ф. Цигульська та ін.

Психолого-педагогічні дослідження духовного розвитку особистості опираються на здобутки вивчення проблеми в царині екзистенціальної філософії (М. Бердяєв, М. Бубер, Г. Марсель, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, Ф. Шлейєрмахер та ін.), гуманістичного психоаналізу (Е.Фромм), психосинтезу (Р. Ассаджолі), психології самості Х. Когута, аналітичної психології К. Юнга, гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс), трансперсональної психології (С. Гроф, Е. Сутіч), екзистенціальної психології (В. Франкл, А. Ленгле) та ін.

Психологічні студії показують: духовність постає інтегральною ціннісною характеристикою як здобутків світової культури, так і sacramentalних інтенцій життєздійснення особистості (А.Ю. Агафонов, М.Й. Боришевський, З.С. Карпенко, Д.О. Леонтьєв, М.В. Савчин, В.Е. Чудновський та ін.). Актуалізація духовного потенціалу в комплементарному соціокультурному просторі виступає визначальною умовою розвитку особистості (С.Д. Максименко, Т.М. Титаренко, В.Д. Шадріков, Ж.М. Юзвак та ін.). Духовність постає специфічною психічною активністю, що визначає досвід самопізнання, самовизначення, самовдосконалення та самореалізації особистості як суб'єкта життєтворчості (А.В. Брушлинський, О.І. Зеліченко, В.В. Знаков, І.М. Ільчева, О.В. Киричук, О.П. Колісник, В.О. Татенко, В.М. Ямницький та ін.)

На сьогодні віковий аспект психології духовного розвитку розкрито в працях І.Д. Бега, А.Ц. Гармаєва, М.Г. Іванчук, В.П. Москальця, І.С. Пасічника, Е.О. Помиткіна та ін. Зокрема, І.Д. Бех запропонував особистісно орієнтовану модель виховання, ядром якої є моральне самоусвідомлення та розвиток духовних вартостей підростаючого покоління; В.П. Москалець охарактеризував особливості національного виховання школярів на основі духовних цінностей; Е.О. Помиткін розкрив зміст психолого-педагогічного супроводу духовного розвитку дітей і молоді, спроектованого з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей, а також закономірностей і механізмів духовного становлення особистості.

В останнє десятиріччя питання християнської освіти були підняті в сучасній українській школі, що об'єднало вчених як природничих, так і гуманітарних наук (В.Т. Андрушко, І.Д. Бех, В.А. Бодак, Г.П. Васянович, В.М. Зінько, С.Б. Кримський, Е.І. Мартинюк, О.В. Огірко, В.Д. Онищенко, П.А. Павлюк, Д.В. Степовик, Д.В. Усов, О.О. Хлезов, Ю.А. Чаус та ін.).

І якщо проблема духовного розвитку дітей та молоді все ж знайшла наукове висвітлення в царині вітчизняної психології, то завдання з'ясування особливостей духовного розвитку дорослих залишається на часі. Онтогенез у період дорослості характеризується яскраво виявленою нелінійністю, нерівномірністю, гетерохронністю, інтенсивністю соціальної активності, характеризується нагромадженням особистого духовного досвіду. При цьому актуалізація духовного потенціалу особистості відбувається у двох площинах життєздійснення: в

горизонтальній – у середовищі діяльній самореалізації та у вертикальній, яка репрезентує духовне зростання людини шляхом її служіння трансцендентним цінностям – найвищим імперативам суспільства. В період дорослості закріплюється світоглядна позиція особистості на засадах відрефлексованої релігійної віри. Будучи багатограним психодуховним феноменом, вершинним аксіологічним утворенням, вона визначає онтологічно-екзистенційне устремління особистості та виступає ядром її духовного розвитку.

Реалізація християнсько-орієнтованого підходу в психології особистості передбачає розроблення фундаментально-технологічної моделі духовного розвитку особистості. Мова йде як про різні інститути соціалізації, починаючи від сім'ї і закінчуючи професійними спільнотами, так і про християнсько-орієнтований психологічний супровід окремих категорій осіб, що перебувають у тій чи тій проблемній ситуації. Утвердження в рамках екзистенційно-гуманістичної традиції християнсько-орієнтованого підходу до розгляду проблем вікової та педагогічної психології стало б дієвою відповіддю на гуманітарні, соціокультурні, морально-етичні виклики сучасного суспільства.

Попередньо проведений аналіз наявних у сучасній психології здобутків у дослідженні проблем духовності і духовного розвитку особистості засвідчує, що, попри значні досягнення, все ще відсутнє несуперечливе трактування духовності та споріднених із нею феноменів. Християнсько-орієнтований підхід до тлумачення природи і розвитку особистості як історично й ментально релевантний варіант особистісно-орієнтованого підходу до виховання, що склався в українській психолого-педагогічній науці і практиці, вимагає повнішої методологічно-теоретичної аргументації й емпіричної валідації.

Все вище відзначене зумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження: **“Християнсько-психологічні основи духовного розвитку особистості”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в контексті колективної наукової теми кафедри педагогічної та вікової психології Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника “Інноваційні психотехнології оптимізації аксіогенезу особистості” (номер державної реєстрації 0109U001408). Тему дисертації затверджено Вченою радою того ж університету (протокол № 8 від 13 березня 2007 р.) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 2 від 26 лютого 2008 р.)

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні та емпіричному встановленні особливостей духовного розвитку дорослої особистості, що здійснюється на засадах християнсько-орієнтованого виховання, розробці та впровадженні технологічної моделі християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку дорослої особистості в консультативно-корекційній та психотерапевтичній практиці.

Об'єкт дослідження – духовний розвиток особистості.

Предмет дослідження – християнсько-орієнтований зміст духовного розвитку особистості.

В основі дослідження лежать **припущення** про якісну відмінність показників духовного розвитку практикуючих християн порівняно з номінальними християнами, обумовлену досвідом віри та застосуванням духовних практик. Релігійна віра як телеологічне ядро духовності визначає дієвість християнсько-психологічних чинників духовного розвитку дорослої особистості – сакраментальності як його трансцендентального джерела, суб'єктності як механізму розгортання та діалогічності як засобу реалізації. Терапевтично-розвивальний потенціал християнсько-орієнтованих духовних практик утворюють молитва як форма духовного діалогу, вчинок покаяння як спосіб і Тайна Євхаристії як ініціація духовного зростання особистості. Психотехнічні можливості реалізації християнсько-орієнтованого підходу в процесі виховання особистості визначаються змістом його фундаментальних засад, доцільністю застосування відповідних духовних практик у роботі з людьми різного віку, світоглядною орієнтацією, типом проблемної ситуації тощо.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутнісний зміст феномену духовності особистості в контексті досліджень сучасної психології.
2. Обґрунтувати фундаментально-технологічну християнсько-орієнтовану концепцію духовного розвитку особистості.
3. Здійснити порівняльне емпіричне дослідження духовного розвитку практикуючих та номінальних християн у період дорослості.
4. Визначити особливості терапевтично-виховного впливу християнських духовних практик на процес духовного розвитку дорослої особистості.
5. Охарактеризувати специфіку реалізації християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку дорослої особистості в умовах консультативно-корекційної та психотерапевтичної практики.

Методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, систематизація і узагальнення теоретичних засад досліджуваної проблеми, концептуальне моделювання;
- *психодіагностичні*: методики діагностики показника актуалізації та розвитку духовного потенціалу особистості – “Духовний потенціал особистості” (Е.О. Помиткін), авторська анкета “Духовний світ особистості”, методика незавершених речень; методики діагностики етичного компонента духовності – “Шкала совісності” (В.В. Мельников, Л.Т. Ямпольський), “Шкала доброзичливості” (Дж. Кемпбелл), особистісної установки “альтруїзм – егоїзм” (Н.П. Фетискін, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов); методики діагностики естетичного компонента духовності – особистісної креативності (Е.Е. Тунік), соціальної креативності (Н.П. Фетискін, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов), оцінки творчого потенціалу та креативності (Е.І. Рогов); методики діагностики пізнавального компонента духовності – розвитку рефлексивності (А.В. Карпов), актуалізації та реалізації потреби в пізнанні, саморозумінні САМОАЛ (А.В. Лазукін в адаптації Н.Ф. Каліної); методики діагностики екзистенційного компонента духовності – життєвих цінностей особистості

(П.Н. Іванов, Е.Ф. Колобова), суб'єктивних здатностей та особистісних цінностей (З.С. Карпенко), СЖО (Д.О. Леонт'єв);

- *формульний експеримент* у вигляді серії просвітницьких тренінгів, консультативних бесід та психотерапевтичних заходів;
- *статистичні*: знаходження середніх величин, процентних співвідношень, статистичних критеріїв значущості відмінностей (t-критерію Ст'юдента, χ^2 -критерію, A-критерію Колмогорова-Смірнова, Z-критерію знаків, U-критерію Манна-Уїтні) за допомогою пакету SPSS 17;
- структурний і генетичний методи *інтерпретації*.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі вищих навчальних закладів м. Івано-Франківська (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Інститут менеджменту та економіки "Галицька академія", Івано-Франківська Духовна семінарія імені Св. Йосафата), катехитичних центрів Івано-Франківської єпархії. В емпіричному дослідженні взяли участь 1124 досліджуваних.

Дослідження проводилось у період з 2006 до 2012 року.

Наукова новизна та теоретична значущість отриманих результатів полягають у тому, що:

- *вперше* проведено системне теоретико-експериментальне дослідження християнсько-психологічних основ духовного розвитку особистості, обґрунтовано християнсько-орієнтований підхід до вивчення процесу духовного розвитку, який передбачає інтеграцію теологічного, філософського (ноологічного) та психологічного знання про духовну природу людини; здійснено методологічний синтез культурно-історичної, психодинамічної й екзистенційно-феноменологічної традиції дослідження цієї проблеми; узагальнено концептуальне розуміння людини як цілісної комплементарної єдності тіла-душі-духа, що реалізується у вертикальній та горизонтальній площинах життєздійснення; створено авторську теоретико-прикладну концепцію духовного розвитку як процесу актуалізації й опрацювання сакраментальних духовних інтенцій аксіопсихологічного потенціалу особистості (Сутнісне Я) – добра, краси, істини, блага як сенсу людського життя загалом та суб'єктивних здатностей, що зумовлюють динаміку смислових утворень етичного, естетичного, пізнавального та екзистенційного змісту і визначають координати й форми самопізнання, самовизначення, самотворення, самотрансценденції особистості шляхом її приєднання до метафізичної сакральної реальності та сповнення Духовного ідеалу; обґрунтовано зміст трансцендентального джерела духовного розвитку дорослої особистості – сакраментальності, суб'єктивності як механізму духовного розвитку та діалогічності як засобу духовного зростання; теоретично обґрунтовано і емпірично підтверджено реконструктивну дієвість духовних практик для практикуючих християн – молитви як форми духовного діалогу, Тайни покаяння як вчинкового способу духовного розвитку і Тайни Євхаристії як глибини

сакраментального посвячення та джерела духовної ініціації особистості; доведено, що емпіричними показниками духовного розвитку особистості практикуючих християн є рефлексивна актуалізація її духовного потенціалу, що виражається в таких функціях самосвідомості, як самопізнання, самоприйняття та самовдосконалення; розроблено фундаментально-технологічну модель християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку дорослої особистості та встановлено ефективність її реалізації в умовах психологічної практики;

- *уточнено* змістово споріднені ракурси тлумачення психологічного змісту духовності, які було покладено в основу конструювання холістичної концепції психології духовності особистості, а саме: духовність як єдність ціннісно-сміислової сфери, як інтегральна риса особистості, як сутнісна особливість унікальної психосоматичної природи людини;
- *розширено* уявлення про зміст релігійної віри як психодуховного феномена в площинах несвідомого, інтелекту, емоцій та почуттів, волі; про детермінанти релігійності – апіорну здатність сутнісної природи людини до дієвого життєздійснення, відповідь на почуття страху, задоволення потреби в ідентичності, усвідомлення складності, гармонійності та доцільності організації Всесвіту; про психологічні функції релігійної віри – світоглядну, інтегровальну, регуляторну, комунікативну, психотерапевтичну.

Практичне значення дослідження. Запропонована концептуально-методична модель розвитку духовності особистості задовольняє потреби сучасної системи освіти та психологічної практики в інноваційній фундаментально-технологічній, організаційно-методичній і психотехнічній базі щодо формування цілісної, гармонійної людини, мотивованої універсальними трансцендентними цінностями. Обґрунтовані в роботі християнсько-психологічні засади духовного розвитку особистості покладено в основу методичних рекомендацій з надання допомоги молодим людям в особистісному становленні та профілактиці духовних девіацій. Розроблені засоби психологічної діагностики та розвитку духовності можуть використовуватися практичними психологами, вчителями, методистами, а також викладачами ВНЗ під час проведення лекцій, практичних і лабораторних занять з навчальних дисциплін “Психологія духовності”, “Загальна психологія”, “Психологія релігії”, “Педагогічна та вікова психологія”, “Основи психотерапії”, “Психологічне консультування” тощо.

Особистий внесок автора полягає в християнсько-орієнтованому підході до виховання через конструювання фундаментально-технологічної моделі духовного розвитку особистості; в розкритті філософсько-теологічних засад християнської персонології; експлікації сутнісного змісту релігійної віри як телеологічного ядра психології духовного розвитку особистості та обґрунтуванні його християнсько-психологічних чинників – джерел, механізмів, засобів; у встановленні психологічних особливостей духовного розвитку практикуючих та номінальних християн, який полягає у відмінностях екзистенційно-мотиваційного контексту досвіду віри; у герменевтичній реконструкції розвивально-терапевтичного впливу

християнських духовних практик на рівень життєздійснення особистості; у виокремленні психолого-педагогічних особливостей християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку особистості в процесі психокорекційної, консультативної та психотерапевтичної роботи.

У монографії “Синиці і журавлі: у пошуках першооснов буття”, написаній у співавторстві з І.А.Климишиним, особистий внесок здобувача полягає в підготовці двох підрозділів вступу та двох розділів, що становить 45% від усього обсягу праці. У монографії “Збагнути світ та себе в ньому”, підготовленій у тій же авторській співпраці, здобувачем написано тексти 5, 15-18 і 23 параграфів, значною мірою 4, 6, 19 параграфів, що становить 40% від усього обсягу роботи. У статті “Творчість як спосіб репрезентації духовної природи особистості”, написаній у співавторстві з О.І.Семак, внесок здобувача становить щонайменше 75%, у статті “Криза створіння: постановка проблеми в рамках християнсько-психологічного підходу”, написаній у співавторстві з о.Володимиром Лосем, особистий внесок здобувача сягає 75%, у статті “Тайна Євхаристії як ініціація духовного зростання особистості”, написаній у співавторстві з І.А.Климишиним, внесок здобувача становить 70% від усього обсягу роботи.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні результати дослідження викладалися на Міжнародних науково-практичних конференціях: “Наука і релігія в духовному відродженні суспільства” (Одеса, 2006), “Соціально-психологічні проблеми трансформації сучасного суспільства” (Луганськ, 2006), “Психологічні аспекти національної безпеки” (Львів, 2007), “Християнська демократія і освіта в сучасному українському суспільстві” (Одеса, 2007), “Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми” (Київ, 2008), “Сучасні проблеми екологічної психології” (Київ, 2008), “Мова релігійного досвіду” (Гребове, Польща, 2008), “Соціально-психологічні проблеми трансформації особистості та суспільства на сучасному етапі” (Чернівці, 2008), “Людина. Світ. Суспільство” (Київ, 2009), “Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості” (Донецьк, 2009), “Наукові докази Розумного Задуму в генезі та бутті Всесвіту” (Острог, 2010), “Віра і розум” (Київ, 2010), “Особистість і суспільство: актуальні проблеми педагогіки і психології” (Новосибірськ, 2012), “Наукова дискусія: питання педагогіки і психології” (Москва, 2012); Всеукраїнських науково-практичних конференціях “Проблеми, закономірності та перспективи морального розвитку особистості” (Рівне, 2006), “Духовність у становленні та розвитку громадянськості особистості” (Херсон, 2006), “Освіта, розвиток і самореалізація молоді в умовах гуманізації суспільства” (Рівне, 2007), “Духовність у становленні та розвитку особистості” (Кам’янець-Подільський, 2007), “Духовність у становленні та розвитку громадянськості особистості” (Кременець, 2008), “Психологічна допомога особистості: сучасний стан та перспективи розвитку” (Рівне, 2008), “Становлення особистості професіонала: перспектива й розвиток” (Одеса, 2009); Всеукраїнських наукових семінарах “Методологічні проблеми психології особистості” (Івано-Франківськ, 2007, 2009, 2011); регіональних наукових зібраннях “Психічні розлади населення України: роль і завдання Церкви та відповідальність держави і суспільства” (Івано-Франківськ,

2006). Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогічної та вікової психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та щорічних звітних конференціях.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 3 від 15 березня 2012 р.), Івано-Франківської Теологічної Академії УГКЦ (довідка № 681 від 31 серпня 2009 р.), процес надання допомоги людям з проявами адиктивної поведінки співробітниками Місійного Товариства св. Апостола Андрія Первозванного (довідка № 47 від 24 березня 2011 р.) та християнсько-психологічний супровід невиліковно хворих капеланами Івано-Франківської єпархії (довідка № 13 від 19 травня 2011 р.).

Публікації. Матеріали дослідження відображено в 42 наукових публікаціях автора, зокрема у 3-х монографіях (одна – одноосібна, дві – у співавторстві), в 4-х навчально-методичних посібниках, 35 статтях (32 – одноосібні, 3 – у співавторстві), з них 20 опубліковано в наукових фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, який нараховує 495 найменувань, з них 29 іноземними мовами, 18 додатків. Основний зміст дисертації, викладений на 405 сторінках комп'ютерного набору, містить 38 таблиць і 22 рисунки на 25 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 492 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі – *“Феномен духовності особистості в контексті досліджень сучасної психології”* – визначено соціокультурні передумови активізації наукових досліджень духовності та духовного розвитку особистості, розглянуто епістемологічний, аксіопсихологічний та психолого-педагогічний виміри феномена духовності.

Попри значний науково-технічний прогрес, який засвідчує інтелектуальні здобутки та *“винаходи для комфортного життя”*, людство в цілому опинилося під реальною загрозою духовної та фізичної деградації. Такі явища, як біологічний тероризм (М. Рійз), продуктової (Я.В. Коваль) та інформаційний геноциди свідчать про тотальну антропологічну кризу. Остання проявляється у руйнуванні духовної автентичності людини, запереченні унікальності її духовної природи, знеціненні честі і гідності особистості (В.В. Рибалка, М.В. Савчин); тотальному нехтуванні етичних параметрів масової свідомості, що призводить до морального релятивізму і є результатом порушення вихідного принципу формування морального ставлення людини до світу (В.В. Дементьева, І.А. Зязюн, В.П. Москалець); деформації гуманістичної спрямованості людини та підміні її егоїстично-споживацькою і прагматично-меркантильною орієнтаціями характеру; втраті глибини душевних переживань, або почуттєвої атрофії, що детермінована *“диктатурою раціонально-технічного інтелекту”*, за Р. Трачем, синдромом *“неофілії”*, за К.Лоренцом, *“дефіцитом людських якостей”*, за С.Б. Кримським, та *“втраті справді людського в людини”*, за В.І. Слободчиковим; руйнуванні критеріальної моделі ідентифікації

вчинкової активності людини та об'єктної орієнтації соціальних взаємин (В.О.Татенко).

У відповідь на психологічний діагноз кризового характеру становища людини ХХІ ст. з'явилися перші авторські концепції духовності та духовного розвитку особистості, які можуть стати підставою їх консолідації задля творення холистичної концепції психології розвитку духовності особистості.

Більшість сучасних дослідників психології духовності (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, А.В. Брушлинський, В.В.Знаков, І.М.Ільчова, З.С. Карпенко, О.В. Киричук, О.П. Колісник, Д.О. Леонт'єв, В.П. Москалець, Л.М. Собчик, В.М. Ямницький та ін.) розглядає її в аксіологічному ракурсі. Так, З.С. Карпенко вважає, що духовність є системним психічним утворенням і вищим породженням особистості, представленням її ціннісно-сисловою свідомістю, іманентним духовним потенціалом людини, що визначає її вроджену здатність до саморозвитку і самовизначення в просторі мотиваційно-ціннісних співвідношень. Будучи сутнісною характеристикою людської природи, духовність спрямована на досягнення смисложиттєвих цінностей на підставі реалізації ідеальних і трансцендентних потреб, що проявляється у формі саморозвитку, особистісного зростання й творчості (В.М.Ямницький). Найсуттєвішою ознакою духовності є її універсальна здатність охоплювати всі спектри дієвого життєздійснення людини (М.Й. Боришевський). Вона є символом єдності знань і дій, союзом розуму, почуття і волі, що забезпечує особливу якість життя особистості (І.М. Ільчова). Дієвість духовних цінностей, їх усвідомленість та індивідуальність є індикаторами розвиненої особистості, яка сама є творцем духовних цінностей та являє собою самоцінність (І.Д. Бех).

Духовність є результатом актуалізації творчого потенціалу особистості, формування моральної рефлексії, усвідомлення суб'єктом не лише свободи здійснення вчинків, але й відповідальності за них (В.В. Знаков). Виступаючи однією з базових "екзистенціалів" зрілої особистості, вищим рівнем її самосвідомості та емоційно диференційованого ставлення до явищ навколишнього життя, духовність означає "небайдужість", свободу та відповідальність. Вимір духовності відкривається мірою особистісного становлення і розвитку як можливість. Суть цього способу існування полягає у виході за межі ієрархії вузькоособистих потреб у простір загальнолюдських і трансцендентних духовних цінностей (А.В. Брушлинський, Д.О. Леонт'єв, Л.М. Собчик).

Духовність є духовно-катарсичною активністю – інтенсивною діяльністю, спрямованою на самопізнання та самооцінювання власного внутрішнього світу, самовизначення та самоактуалізацію потенцій самовдосконалення (О.В. Киричук). Вона є здатністю до творення з точки зору вищих людських цінностей, свідомого і діяльного ставлення до світу, до іншої людини, до самої себе. Духовність виявляється у свідомому виборі цього ставлення через рефлексію вартостей, що стоять за ментальними смислами, і в конверсії смислів, завдяки якій провідними в ієрархії стають мотиви пошуку і втілення у результат саме цих вищих цінностей (О.П. Колісник). Як інтегрувальний чинник особистості, духовність постає відкритою системою, здатною до безперервного вдосконалення, спроможною

гармонізувати, надати творчій життєдайності особистісному і національному характеру, підпорядковуючи структуру диспозицій цих характерів високим етичним цінностям (В.П. Москалець).

Погляд на *духовність як інтегральну рису особистості* поширений у філософських та педагогічних студіях духовності (Г.А. Аванесова, Л.П. Буєва, А.А. Канапацький, А.Д. Косичев, В.В. Платонов, О.М. Олексюк, А.І. Щетинська та ін.). Психологічне обґрунтування цього погляду знаходимо у дослідженнях Е.О. Помиткіна, Ж.М.Юзвак, О.І. Зеліченка. Духовність тут постає комплексом істотних якостей людської психіки (душі), який виявляє її моральний, естетичний, інтелектуальний, когнітивний змісти, є сутнісною ознакою людської свідомості як джерела саморозвитку людини у філо- та онтогенезі (Е.О.Помиткін). Духовність інтегрує особливості інтелектуальної, емоційної та вольової сфер і проявляється у духовних цінностях, потребах, станах, почуттях (Ж.М.Юзвак). Як специфічна людська якість вона характеризує мотивацію та смисл поведінки особистості, являє собою диспозицію ціннісної свідомості, типову для всіх її форм – моральної, політичної, релігійної, естетичної, художньої (А.В. Петровський, М.Г. Ярошевський). Водночас, як специфічна людська риса, духовність може бути усвідомленою і виявлятися в інтелігентності, а в разі часткової неусвідомленості – як сердечність, щирість, дані людині від природи (В. І. Войтко).

Теологічно-зорієнтовані дослідження трактують *духовність як сутнісну особливість людської природи, зумовлену триединою організацією її тіла-душі-духа* (Б.С. Братусь, В.П. Зінченко, Е.І. Ісаєв, М.В. Савчин, В.І. Слободчиков, Т.О. Флоренська та ін.). Природу людини визначають тіло та душа, якій притаманне подвійне буття: зовнішнє та внутрішнє. Зовнішнє буття душі є предметом дослідження психології, тоді як внутрішнє – дух – теології. Психологія зобов'язана враховувати внутрішній бік буття, оскільки він становить істинну сутність людини як такої. Дух постає не як об'єкт вивчення, а як об'єкт співвіднесення і узгодження, як орієнтир руху (Б.С. Братусь). Відповідно, духовність вважається родовою ознакою людського способу буття, оскільки людині дані від Творця певний спосіб тілесного існування, особлива форма душевного життя та інтегративний принцип духовної трансценденції. Духовній іпостасі людини належить системотворча роль як на персональному рівні існування, так на рівні її взаємин з іншими. Дух є любов'ю до якості і воля до досконалості в усіх царинах життя (В.І.Слободчиков). Душа прагне духа, зустрічі з ним і лише в єднанні з духом знаходить повноту і радість життя. Коли дух покидає душу, вона страждає і намагається здолати перепони, щоб знову воз'єднатися з ним (Т.О. Флоренська). Відтак, робимо висновок, що духовне іманентне природі людини і трансцендентне за походженням; це вищий момент людської індивідуальності; це порив душі людини до вищого, ідеального, позаземного (М.В. Савчин). Феномен індивідуального духу, з одного боку, робить людину вільною від усього органічного й неорганічного, а, з іншого, – накладає на неї відповідальність за прийняття і слідування вищим цінностям людської культури, за можливість їх реалізації як особистісно значущих імперативів (Е.І. Ісаєв). Духовний розвиток особистості уможлиблюють медіатори, носієм яких є вона сама, і які є її культурними “знаряддями” (знак, слово, символ, міф)

спілкування з Боголюдиною як верховним посередником між людиною та Абсолютом (В.П. Зінченко).

В історії дослідження психології духовного розвитку особистості виокремилися два напрями. Представники першого (Г.О. Балл, І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, А.В. Брушлинський, Н.І. Ганусенко, Н.О. Кордунова, Д.О. Леонтєв, С.Д. Максименко, В.А. Пономаренко, В.Ф. Петренко та ін.) здійснюють пошук коренів духовності у сфері соціального та культурного буття людини, в продуктах її життєдіяльності. Духовність людини, на їх думку, формується в процесі засвоєння значень, об'єктивованих у суспільній свідомості, і стає наслідком інтеріоризації людиною етичних, естетичних, юридичних та інших норм, які переживаються нею як обов'язкові внутрішні взірці поведінки і які долучають її до загальних цінностей людського буття (В.В. Знаков). Другий напрям – пошук джерел духовності в самій сутнісній природі людини (Б.С. Братусь, О.І. Зеліченко, З.С. Карпенко, О.В. Киричук, М.В. Савчин, В.І. Слободчиков та ін.). Тут духовність репрезентує апіорний принцип саморозвитку особистості. Будучи мірою суб'єктності, духовність виступає інтегральною здатністю людини до самодетермінації та творчої активності, самотрансценденції у світ ідеальних, об'єктивно існуючих цінностей, самоактуалізації її унікальних здібностей, пошуків та реалізації її покликання (З.С. Карпенко, В.О. Татенко).

Важливим індикатором духовного розвитку особистості є відчуття “внутрішньої свободи” (Г.О. Балл, В.П. Зінченко, В.В. Знаков, Д.О. Леонтєв, В.П. Москалець, В.А. Петровський, М.В. Савчин, В.І. Слободчиков, В.С. Соловйов та ін.), що характеризується внутрішньою готовністю здійснити вибір за як наявності відповідних зовнішніх можливостей, так і всупереч їм.

У другому розділі – *“Християнсько-орієнтована концепція психології духовного розвитку особистості”* – розкрито суть філософсько-теологічних засад становлення християнської персонології, означено відправні постулати вивчення духовності особистості в рамках християнсько-орієнтованого підходу, представлено холархічну концепцію духовної природи особистості та авторську аксіологічну модель духовності та духовного розвитку особистості; розкрито природу релігійної віри як телеологічного ядра духовного розвитку особистості, обґрунтовано зміст християнсько-психологічних чинників духовного розвитку – сакраментальності, суб'єктності та діалогічності.

Здатність людини ставити онтологічно важливі питання “Хто Я?”, “Чому Я?”, “Навіщо Я?” ініціює виникнення різних напрямів їх осмислення засобами міфології, філософії, науки. Попри різноманітність підходів формувалося загальне наукове бачення навколишнього світу і місця людини в ньому на основі інтеграції природничого й культурологічного знання.

Головним світоглядним питанням, що стосується цілісного бачення реальності, є питання про її першопричину. Роздуми про походження життя людини довгий час були прерогативою теології. А сама можливість ведення діалогу з нею щодо питань глибинної сутності людини вважалася неприпустимою. Наслідком стало далеке від об'єктивності розуміння природи людини в усіх без винятку

гуманітарних науках. Сама Людина з її обдаруваннями і можливостями так і залишилася Величною Таємницею.

Реалізація християнсько-орієнтованого підходу в педагогічній та віковій психології дозволяє спрямувати наукові пошуки в широкому спектрі проблем – від індивідуальної сутності, потенціалу самоздійснення до діяльної самореалізації (психосоматичної, соціокультурної, духовної тощо), що уможливить реалізацію проекту психологічної антропології (Б.С.Братусь, В.І.Слободчиков).

Компаративний аналіз та систематизація поглядів творців православної антропології (М.О. Бердяєв, П.М. Євдокімов, В.М. Лоський, О.В. Мень, С.Л. Франк, О.Д. Шмеман), католицької антропології (В. Гриневич, Л. Ладарія, Й. Ратцінгер, І. Рупнік, Я. Спітеріс) та антропології протестантизму (К. Барт, Р. Бультман, Ю. Мольтман) на природу людини дає підстави для визначення методологічних положень щодо досягнення духовного розвитку особистості в рамках християнсько-орієнтованого підходу:

1. Людина є цілісною, комплементарною єдністю тіла-душі-духа. Кожна з іпостасей є окремим виміром – атрибутом, які разом, будучи доцільно зорганізовані, утворюють субстанційну інтегральну єдність. Духовна іпостась є найвищою системною формою, яка визначає й організовує функціонально залежні від неї форми суб'єктної активності людини.

2. Людина народжується “за образом і подобою Бога”. Людина є образом не будь-якого бога, якого вона собі вигадує за аналогією зі своїм образом, а Бога трансцендентного. Образ має статичний характер, подоба – динамічний. Образ Божий в людині визначає сутність її буття, він вміщує всю повноту життя, подоба ж є тим, що створює можливості прояву цієї повноти, це те, що дає змогу людині реалізувати її сутність.

3. Життя людини як одухотвореної істоти в рамках християнської парадигми означається як христоформне та христоцентричне. Згідно з цими уявленнями, людина покликана брати участь у житті Творця через Христа, котрий виступає справжньою людиною, яка уособлює всі найвищі якості. Він є сутнісною формою, що визначає перспективу становлення кожної людини як дитини Божої, здатної, проте, й до гріха.

4. Людина як носій духовної іпостасі володіє перспективою досягнення сакраментальної реальності через власний життєвий досвід, ознаменований прагненням примножувати добро та любов. Це прагнення є свідомою відповіддю на онтологічний заклик. Перспектива сакраментального життєздійснення можлива за двох умов: 1) “смерті старої людини”, яка через порушення норм моралі зазнала деформації Божої подоби; 2) “народження нової людини”, що дістала шанс стати дитиною Божою.

5. Людина є водночас творінням і творцем. Обидва ракурси бачення проявляються у двох площинах: вертикальну площину становлять стосунки між Творцем і людиною як Його творінням; горизонтальна площина – це площина самоздійснення людини у стосунках з іншими людьми, з навколишньою дійсністю на засадах добра і любові. Ціннісно пріоритетною є вертикальна площина, бо саме у

стосунках із Творцем людина коригує свій зв'язок із образом Божим як ідеалом саморозвитку і самовдосконалення.

6. Людина є потенційною особистістю. Особистісний потенціал людини даний посередництвом духа і реалізується тією мірою, якою вона виявляє свою готовність слідувати вищим імперативам – жити для інших, творити в Ім'я Творця.

Методологічні позиції О.А. Донченко, З.С. Карпенко, К. Уїлбера, науково-практичні доробки С. Грофа, Ф. Лаут, Д. Леонгарда, С. Рей та ін., дотичні до християнської антропології, визначають зміст християнсько-орієнтованої холархічної моделі духовності, за якою *людину як холономно структуровану реальність, творять такі рівні (холони), як тіло, душа, дух*. Вони становлять єдину комплементарну цілісність, що визначає трансцендентальну універсальність та доцільність існування людини як одухотвореної істоти.

Тіло є матеріальною формою існування людини як “пасивна можливість” (І. Козовик). Важливо відзначити дві змістово протилежні оцінки тілесної природи людини, які наявні у християнському вченні. Перша позиція відображає розуміння того, що тіло є “немічне” /Мт. 26:41/, “схильне до гріха” /Гл. 5:19-21/, “протилежне духові” /Мт. 16:17/. Друга позиція вказує на значущість тіла, оскільки воно – “храм Св.Духа” /ІКр. 6:19/, “звеличене у Христі” /Лк.24:39/, “освячене” /Рм. 8:9-11/. Творчий синтез цих двох позицій підводить до висновку: прийняття власної тілесності, сприяння її здоровому функціонуванню є необхідною умовою духовного розвитку особистості.

В холархічній моделі духовності тіло репрезентує виключно людську природу, *душа* ж – божественну. Вона є “вмістилищем” духовних можливостей. Відтак, психічні процеси, стани, властивості – це своєрідні механізми доцільного функціонування душі, які актуалізуються за умови підпорядкування душі духові.

Дух виступає акумулятором і транслятором трансцендентного сенсу для душі. Завдяки йому людина здатна відтворити образ і проявити (в індивідуальний спосіб) подобу Бога. Індивідуальний дух є каналом трансляції формувального впливу Творця на всю природу людини (дух → душа → тіло). Дух є носієм універсальної онтологічної програми особистісного розвитку. Як розвиток людського організму генетично запрограмований певними конституційно-антропометричними чинниками, так і становлення особистості передбачає досягнення в собі сакраментально-духовного начала задля служіння його непорушним Святинам.

Особистість у контексті християнсько-орієнтованого підходу розглядається як ноологічна сутність, що характеризується потенційною універсальністю, творчо-вольовою спрямованістю, іманентною здатністю до вибору добра та заперечення зла, онтологічною налаштованістю до самопізнання та самовизначення заради утвердження трансцендентних духовних цінностей.

З появою на світ людина володіє певною системою духовних інтенцій “Сутнісного Я”, яке виступає формою представлення духа. Ці інтенції як першосенси становлять семантичний Всесвіт (В.В. Налімов) та спрямовують формування ціннісно-сислової сфери особистості. Будучи усвідомленими й узгодженими з суспільними цінностями, вони перетворюються в особистісні смисли. Останні є динамічними системами об'єктивного відображення дійсності та

емоційно-вибіркового ставлення до неї, являють собою своєрідний сплав афекту та інтелекту (Л.С. Виготський, Б.С. Братусь), що робить людину суб'єктом життєздійснення, власне носієм духовної іпостасі.

Духовність ми трактуємо як складну динамічну систему смислових утворень особистості, репрезентовану етичним, естетичним, пізнавальним та екзистенційним змістами процесів відображення та конструювання дійсності. Внутрішніми детермінантами їх утворення є категорії добра і зла, прекрасного та потворного, істинного і помилкового, блага як сенсу, які апріорно представлені в психіці людини й актуалізуються в процесі її соціалізації. Відповідно милосердя, співчуття, жертвовність, довершеність, гармонія, вершинні переживання, правдивість, справедливість, мудрість, віра, надія, любов виступають духовними цінностями – диспозиціями особистості, яка перебуває на шляху духовного сходження до Святих Духа (рис.1).

Рис. 1. Аксіопсихологічна модель духовності дорослої особистості.

Духовний розвиток – це процес актуалізації й опредметнення sacramentalних духовних інтенцій аксіопсихологічного потенціалу особистості (Сутнісне Я) – добра, краси, істини, блага як сенсу людського життя загалом та суб'єктних здатностей, що зумовлюють динаміку смислових утворень етичного, естетичного, пізнавального та екзистенційного змісту і визначають координати й форми самопізнання, самотворення, самотрансценденції особистості шляхом її прислання до метафізичної сакральної реальності та сповнення Духовного ідеалу. Духовний розвиток акумулюється у життєвому досвіді

людини, яка прагне в повсякденній вчинковій активності стверджувати духовні пріоритети – віру, надію, добродієність, милосердя, жертвовність, мудрість та ін.

Духовний розвиток відбувається за умови функціонування внутрішнього діалогу Особистісного Я і Сутнісного Я, внутрішньої готовності особистості наблизитися до свого Сутнісного Я й актуалізувати його смислопокладальну здатність щодо Особистісного Я шляхом самопізнання, самовизначення, самотворення і самотрансцендування. Духовний розвиток має як свідомий, так і несвідомий характер і передбачає сакралізацію життєвого контексту особистості відповідно до її глибинної сакраментальної природи, представлені Сутнісним Я.

Головний зміст християнсько-спрямованого духовного розвитку дорослої особистості визначають Сутнісне Я як форма представлення екзистенційно-творчого начала, релігійна віра, християнсько-психологічні чинники – сакраментальність, суб'єктність та діалогічність, що актуалізуються при застосуванні духовних практик та реалізуються у двох площинах життєздійснення людини як духовної істоти: в горизонтальній, як середовищі діяльній самореалізації (морально-комунікативна, художньо-естетична, пізнавально-перетворювальна діяльність), та у вертикальній, яка репрезентує духовне зростання особистості в онтогенезі шляхом її служіння трансцендентним цінностям (рис.2).

Релігійна віра – телеологічне ядро духовного розвитку дорослої особистості. Виходячи з розуміння людини як комплементарної єдності тіла-душі-духа, можна диференціювати віру за місцем її “народження” у горизонтальній та рівнем становлення людини у вертикальній площинах. Відтак можна говорити про *віру організмічно-вітальну та віру екзистенційно-культуральну*, які є покликом тіла і “порухом людської душі”, а також *віру онтологічну*, що є проявом вертикального устремління духа.

Психологічний контекст релігійної віри становлять такі компоненти: *сфера несвідомого як онтологічне джерело її виникнення; когнітивно-рефлексивний компонент*, що передбачає пошук, виокремлення та усвідомлення об'єкта віри; *емоційно-ціннісний компонент*, який забезпечує виокремлення об'єкта віри як особистісно-значущого; *мотиваційно-вольовий компонент*, який “відповідає” за дієвість релігійної віри, що полягає у спроможності людини здійснити екзистенційний вибір.

Динаміка релігійної віри обумовлена наявним станом її структурної організації, який можна означити як особистісний досвід віри. Такий досвід є невід'ємною частиною життєвого досвіду людини. Обидва вони взаємообумовлені, оскільки певні обставини життя можуть стати чинниками зміцнення релігійної віри, її модифікації та трансформації, аж до зміни сценарію долі. Динамічність релігійної віри не заперечує її усталеності, яка полягає в наявності “імунітету”, опозиції до інформації, що суперечить чи компрометує віру. Три фактори, які зумовлюють внутрішню мотивацію відстоювання людиною власної релігійної віри, – індивідуально-особистісний, соціально-перцептивний, соціально-нормативний – впливають на усталення релігійної віри упродовж онтогенезу.

Суть *сакраментальності* визначає положення, за яким людина є носієм незнищеного трансцендентного Божого образу. Усвідомлення цієї даності духа

ініціює в людини прагнення своїми думками, вчинками, діями відповідати образу Бога, бути гідним Його. Принаймні дві закономірності характеризують реалізацію принципу сакраментальності як трансцендентального джерела духовного розвитку: *онтологічний синергізм* та *онтологічний динамізм*. Онтологічний синергізм полягає у співдії божественного з людським, яку визначають три важливі моменти. По-перше, божественне і людське в людині становлять єдину природу, а не дві. По-друге, божественне є завжди відкритим до впливу та діючим. По-третє, співдія людського з божественним є виявом онтологічної свободи волі та свободи вибору. Онтологічний динамізм як закономірність визначається тим, що людина містить у собі образ Божий, що є мотиватором внутрішньої духовної динаміки – прагнення до вершин досконалості у гідних вчинках.

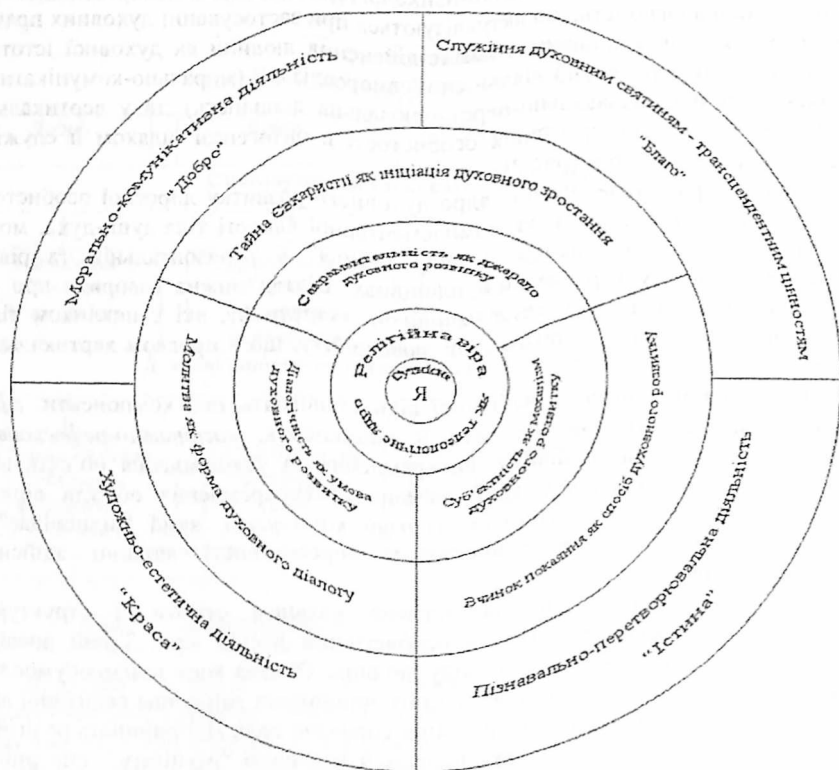

Рис. 2. Християнсько-психологічна модель духовного розвитку дорослої особистості.

Онтологічний динамізм на кожному з рівнів функціонування людини набуває конкретного суб'єктно-ціннісного виявлення. Зокрема, на інтрасуб'єктному рівні він

характеризується свободою вибору вищих духовних цінностей – добра, любові, краси, істини, жертвовності, формуванням відповідних суб'єктних здатностей – “утверджую”, “творю”, “приймаю”. На інтерсуб'єктному рівні здійснюється вибір та плекання ставлення до Іншого як до цінності, що, “як і я”, створений за образом і подобою Бога. На метасуб'єктному рівні відбувається безперервне перевершення себе у напрямку все більшого проявлення в собі образу Божого.

У трансцендентально-онтологічній природі людини (її сакраментальності) наявний не лише ціннісний прообраз – “Взірець” її розвитку, що телеологічно його спонукає, але й міститься необхідна конфігурація задатків, які забезпечують реальну *спроможність суб'єкта до духовного самоздійснення* (реалізація каузальної причинності). Бісуб'єктність духовної природи людини репрезентує божественне і персональне в їх союзі щодо ініціації, актуалізації та реалізації життєвої активності. Божественний Дух визначає творчий характер цієї активності як Любов (з Любові, у Любові, для Любові), надаючи людині онтологічного статусу співтворця. Любов як смислова диспозиція мотивованої духом особистості виступає провідним чинником Богонатхненної вчинкової активності.

Емпіричне людське буття репрезентовано зв'язком душі з тілом. Так, душа представлена поєднанням інтенцій, потенцій та реальних компетенцій особистості. Мовою ХХІ століття, рівень душі – це рівень “програмного забезпечення суб'єктності”, який інтегрує всі засади активності, зорієнтованої на Дух Божий. Відтак персональна “матриця суб'єктності” підживлюється з двох інформаційно-енергетичних джерел – трансцендентного та іманентного. У свою чергу, трансцендентне джерело галузиться на три “русла”: онтологічно-трансцендентне (Творець → людина), феноменологічно-екзистенційне (людина → Світ, в якому вона існує) та трансцендентально-іманентне (царина самопізнання та самоставлення), що співвідносяться з рівнями функціонування людини як суб'єкта: відповідно – метасуб'єктним, інтерсуб'єктним, інтрасуб'єктним, які сукупно уособлюють холархію (взаємну включеність і підпорядкування) духа → душі → тіла.

Метою онтологічно-трансцендентного джерела духовного розвитку є ініціація та допомога людині в реалізації її потенційних можливостей формуватися згідно з Божим задумом. Феноменологічно-екзистенційне джерело забезпечує соціокультурну мотивацію і творче самовиявлення особистості. Іманентно-трансцендентальне джерело розвитку духовності підтримує наявний стан самоконституювання суб'єкта, забезпечуючи “зону його найближчих перетворень”. Ключовим механізмом актуалізації духовного потенціалу є інтуїція як суб'єктна здатність людини до осягнення сенсу її вчинків у якості тілесно-душевно-духовної істоти.

Отже, суб'єктність як чинник духовного розвитку особистості означає задіяння можливостей, забезпечення умов, опанування засобів та використання інструментів актуалізації ноологічної сутності людини.

Діалогічність як чинник духовного розвитку особистості в контексті нашого дослідження впливає із постульованої вище духовності як апріорної налаштованості людини на спілкування з Богом. Це зумовлює конгеніальний цій комунікативній ситуації метод діалогу як засіб духовного розвитку особистості.

Відкритість Абсолюту є умовою ініціювання діалогу за допомогою Слова, в якому втілюється символіко-семіотична здатність людини до репрезентації своїх духовних прагнень. Слово стає формою соціалізації духа і засобом його олюднення. Бог-Творець надає людині можливість стати співтворцем її діалогу з Іншим. Людина первинно вибирає (у цьому її привілей та відповідальність) певний модус взаємодії зі світом – функціонально зорієнтований (“Я – Воно”) чи актуалізаційний, діалогічний (“Я – Ти”), за М.Бубером. Відтак, духовна природа людини актуалізується тією мірою, якою остання представлена в житті Іншого, живе для іншого “Ти”.

Виокремлюємо дві площини реалізації діалогічності людини – вертикальну та горизонтальну. Першу репрезентує діалог “Людина – Творець”, другу – діалог “Людина – інше Створіння”. Онтогенетичний вектор духовного зростання людини репрезентує вертикальна площина, горизонтальна ж відображає реалізацію духовних цінностей в контексті міжособистісної взаємодії.

Розгляд діалогу як засобу духовного розвитку особистості заснований на ідеях М. Бахтіна, Г. Марселя, Л. Фейєрбаха, Ф. Шлейєрмахера, К. Ясперса та ін. Звідси випливає визначення діалогу як симетричної, автентичної форми спілкування в околі власної полісуб’єктності (внутрішньоособистісний діалог) чи в просторі інтерперсональних взаємодій (міжособистісний діалог).

Виникнення внутрішнього діалогу відбувається на рівні особистості як полісуб’єкта, який інтегрує соціокультурну, психосоматичну та духовну іпостасі людини. Беручи до уваги результати емпіричного дослідження, ми виокремили такі ідейні суб’єкти внутрішнього діалогу: “Сутнісне Я”, “Множинне Я” та “Особистісне Я”, кожен з яких має свої особливості формування.

Діалог як засіб духовного розвитку представлений внутрішньо як само-буття та зовнішньо (спів-буття). Таким чином відбувається сакралізація життєвого контексту особистості у відповідності з її внутрішньою сакраментальною природою. У процесі емпіричного дослідження було враховано такі атрибути міжособистісного діалогу, як аксіологічність, цілісність, взаємна суб’єктна активність та свобода.

У **третьому розділі** – *“Порівняльне емпіричне дослідження духовного розвитку дорослої особистості практикуючих та номінальних християн”* – означено методологічні принципи, параметри оцінки емпіричних даних та описано методичне забезпечення порівняльного психодіагностичного дослідження, здійснено кількісно-якісний аналіз результатів поперечних зрізів, що засвідчують ефективність застосування християнських духовних практик.

Вихідними принципами організації та проведення емпіричного дослідження стали модифікації принципу детермінізму: онтогенетичного, соціокультурного, самодетермінації, системного. Емпіричне дослідження передбачало реалізацію трьох етапів. Суть *першого* полягала у формуванні двох експериментальних груп – практикуючих християн та номінальних християн. Належність до конкретної групи визначалася за результатами застосування авторської анкети “Моє релігійне життя”, які дозволили встановити особистісну декларацію віри та реально існуючий досвід релігійного життя. Відповідно, було вжито термін “номінальні християни” для означення тієї категорії осіб, які ідентифікують себе як християни (були охрещені),

однак не мають релігійного досвіду, та термін “практикуючі християни” – особи, які в дієвий спосіб дотримуються і сповідають догматичні положення християнського віровчення. Фактор конфесійної приналежності не був визначальним. В опитуванні взяло участь 1124 особи, за результатами якого сформовано субвибірки практикуючих християн – 534 особи та номінальних християн – 535 осіб. Водночас 55 осіб не ідентифікували себе як християни і відповідно в подальшому дослідженні участі не брали. На *другому етапі* емпіричного дослідження відбулося діагностування рівня духовного розвитку особистості практикуючих і номінальних християн за авторською методикою “Духовний розвиток особистості” та встановлення показників розвитку етичного, естетичного, пізнавального та екзистенційного компонентів духовності. На *третьому етапі* емпіричного дослідження було використано низку проєктивних методик та проведено анкетування в групі практикуючих християн з метою уточнення мотиваційно-вольових аспектів релігійної віри та заснованих на ній духовних практик.

Виражені у відсотках показники духовного розвитку християн подано в таблиці 1. Високий рівень духовного розвитку притаманний 20,9% номінальних християн, тоді як у практикуючих християн він сягає 34,3%. Найнижчий рівень духовного розвитку в номінальних християн істотно переважає відповідний показник у практикуючих християн (17,2% проти 2%).

Таблиця 1

Показники духовного розвитку християн

Загальна вибірка	Рівні духовного розвитку особистості					
	Високий	χ^2	Середній	χ^2	Низький	χ^2
Практикуючі християни (n = 534)	34,3%	4,24 (p≤0,01)	63,7%	0,09 (p≤0,05)	2%	13,09 (p≤0,01).
Номінальні християни (n = 535)	20,9%		61,9%		17,2%	

Високий рівень духовного розвитку передбачає діалогічну узгодженість і підпорядкованість Особистісного “Я” Сутнісному “Я”, стійку актуалізацію духовних інтенцій Сутнісного Я – добра, краси, істини, блага та суб’єктивних здатностей особистості до самопізнання, самовизначення, самотворення і самотрансценденції, екзистенційну зорієнтованість на трансперсональні цінності – віру, надію, добротність, милосердя, жертвність, мудрість, які окреслюють обрії реалізації абсолютної духовної свободи, переживання космічної вседності та внутрішньої гармонії внаслідок осмисленого служіння духовним святиням у повсякденній вчинковій активності.

Середній рівень духовного розвитку співвідноситься з помірною діалогічною узгодженістю і підпорядкованістю Особистісного “Я” Сутнісному “Я”, нестійкою актуалізацією духовних інтенцій Сутнісного Я особистості – добра, краси, істини, блага та її суб’єктивних здатностей, які характеризуються неповним самопізнанням, непослідовним моральним самовизначенням, епізодичним і недостатньо

відрефлексованим досвідом самотворення й самотрансценденції, що переживається як соціальна та культурна необхідність.

Низький рівень духовного розвитку зумовлює суттєвий брак досвіду діалогічної узгодженості та підпорядкування Особистісного “Я” Сутнісному “Я”, нерозвинену здатність до самопізнання і рефлексії, витіснене прагнення до самовизначення в царині трансперсональних цінностей та егоїстичну спрямованість спільної діяльності й міжособистісного спілкування, що виражається в черствості, корисливості, споживацькому ставленні до життя, експлуаторському маніпулюванні ближніми тощо.

Діагностика показників розвитку окремих компонентів духовності виявила наявність трьох тенденцій: 1) вагоме переважання показників етичного та екзистенційного компонентів у практикуючих християн порівняно з номінальними християнами; 2) помірне переважання показників пізнавального компонента у практикуючих християн порівняно з групою номінальних християн; 3) несуттєва відмінність показників естетичного компонента в обох досліджуваних субвибірках.

Що стосується *першої тенденції*, то показники розвитку етичного компонента за усіма його параметрами у практикуючих та номінальних християн різняться суттєво. Зокрема, 91% практикуючих християн мають високі показники за шкалою “совісність”, тоді як у субвибірці номінальних християн він притаманний 17,2% досліджуванам ($\chi^2=110,2$, $p\leq 0,01$). Високий показник доброзичливості прослідковуємо в 67,2% практикуючих і лише в 19,7% номінальних християн ($\chi^2=44,9$, $p\leq 0,01$; $Z=17,57$, $p\leq 0,000$). Пріоритетного характеру в 97,8% практикуючих християн набула особистісна установка “альтруїзм”, тоді як у номінальних християн показники розділилися практично в однакових пропорціях: у 50,5% домінує альтруїстична установка, а в 49,5% – егоїстична ($t=1,58$, $p\leq 0,05$; $Z=17,07$, $p\leq 0,000$). Отримані результати засвідчують значно вищу моральну стійкість практикуючих християн, підпорядкування мотивів їх діяльності особистісному смислу добра як етичному референту духовності, сформований механізм внутрішнього контролю за дотриманням моральних норм, зміст яких визначають догматичні засади християнської віри, за якою інша людина набуває особливої “сакральної цінності” (Б.С.Братусь), мірилом чого і є здатність до безкорисливих альтруїстичних вчинків.

У практикуючих християн порівняно з номінальними отримано значно вищі показники розвитку екзистенційного компонента духовності. Зокрема, середнє арифметичне загального показника осмисленості життя в групі практикуючих християн становить 126,10, а в номінальних християн – 105,53 ($Z=17,87$, $p\leq 0,000$). У свою чергу, спостерігається взаємозв'язок показників за шкалами – “цілі”, “результат” (Д.О. Леонтьев) та особистісних цінностей і суб'єктивних властивостей за методикою З.С. Карпенко. Реальну структуру ціннісних орієнтацій особистості практикуючих християн у 95,9% осіб становлять: по-перше, “любов”, по-друге, “допомога і милосердя до інших людей”. Далі в порядку зменшення значущості розташовані: “пізнання нового у світі, природі, в людині”, “здоров'я”, “пошук і насолода прекрасним”, “соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві”. Пріоритетними в реальній структурі цінностей особистості номінальних християн у 85,9% осіб є, по-перше, “здоров'я”, по-друге, “високе

матеріальне благополуччя”, по-третє, “визнання і повага людей і вплив на оточення”; далі в порядку зниження рангу представлені: “любов”, “приміне проведення часу, відпочинок”, “пошук і насолода прекрасним”. У практикуючих християн високих значень сягають цінності, які стосуються найвищого, есхатологічного рівня розвитку їх аксіосфери. Християнська світоглядна орієнтація допомагає сприймати власний життєвий процес як цікавий, емоційно насичений та сповнений смыслом, в якому успішно реалізується свобода вибору, контроль за власним життям, спроможність незалежно ухвалювати рішення і втілювати намічені плани. У номінальних же християн спостерігаємо часткову невизначеність життєвих перспектив і труднощі в постановці цілей; неготовність контролювати події власного життя через невпевненість у своїх силах та можливостях, спрямованість на адаптивне пристосування до існуючих соціокультурних норм.

Що стосується суб'єктних властивостей, то першу позицію в рангованому ряді властивостей у практикуючих християн посідає суб'єктна здатність рівня абсолютного суб'єкта – супердиспозиція “приймаю”, у номінальних же християн вона займає останнє рангове місце ($Z=31,37$, $p\leq 0,000$). На друге за значущістю місце у практикуючих християн виходить настанова на прийняття смисложиттєвих рішень “буду”, яка в номінальних християн посідає четверте рангове місце ($Z=30,92$, $p\leq 0,000$). Третє рангове місце як у практикуючих, так і в номінальних християн посідає диспозиція “мушу” метасуб'єктного рівня, в якій інтегровано морально-смыслові переживання особистості ($Z=2,028$, $p\leq 0,05$). У свою чергу, четверте рангове місце в практикуючих християн займає суб'єктна здатність організмичного рівня “передчуваю”, яка в номінальних християн посіла перше рангове місце ($Z=31,03$, $p\leq 0,000$). Останнє, п'яте, рангове місце у практикуючих християн займають операціональні установки “треба”, яким номінальні християни відводять друге рангове місце ($Z=31,14$, $p\leq 0,000$). Наведені дані є свідченням більшої духовної зрілості практикуючих християн порівняно з номінальними.

Другу тенденцію засвідчує значна диференціація показників рефлексивності та реалізації потреби в пізнанні і саморозумінні в групах практикуючих та номінальних християн. Зокрема, у 89,9% практикуючих та 60,9% номінальних християн встановлено високий рівень розвитку рефлексивності, в 10,1% практикуючих та 22,5% номінальних християн середній показник розвитку рефлексивності; показник низького рівня розвитку рефлексивності в практикуючих християн відсутній, а в номінальних же він становить 16,6% ($t=1,31$, $p\leq 0,05$; $Z=14,82$, $p\leq 0,000$). Це дає підстави стверджувати, що у практикуючих християн якісно вищий рівень розвитку здатності до самоаналізу та орієнтації на транспективний вимір власного буття, де сьогоднішнє набуває сенсу лише в контексті майбутнього “вічного життя”. Водночас, у 84% практикуючих християн простежується високий показник актуалізації потреби в самопізнанні, і тільки в 3,9% відсутнє прагнення до самопізнання. Натомість, у номінальних християн високий показник актуалізації потреби в самопізнанні притаманний 40,6%, середній 41,5%, а низький – 17,9% досліджуваних ($Z=17,87$, $p\leq 0,000$). Висока сензитивність по відношенню до чинників життєвого світу визначає своєрідність пізнавального інтересу християнина, згідно з яким ключовою стає “метамотивація” пізнання як

можливість вийти за межі свого “Я” на “зустріч” із Творцем і єднання з Ним. Це, у свою чергу, породжує відчуття свободи по відношенню до нижчих потреб, які так чи інакше обмежують пізнавальний світогляд людини.

Третю тенденцію підтверджують результати діагностики естетичного компонента духовності за параметрами “особистісна і соціальна креативність”, а також “творчий потенціал”, які засвідчують статистично незначущі відмінності між субвибірками християн. Зокрема, за шкалами “допитливість” та “уявлення” отримано максимальну кількість балів – 37,6% і 37,3% відповідно у практикуючих та 35,7% і 38,1% у номінальних християн. Мінімальну кількість балів не отримав жоден із представників указаних груп. Несуттєво відрізнялися також результати за шкалами “складність” та “схильність до ризику”, за якими максимальні показники отримали 43,6% практикуючих і 42,1% номінальних християн за першою з них та в 33,4% практикуючих і 33,5% номінальних християн за другою. Самооцінка соціальної креативності особистості корелює з вищеподаними результатами, оскільки вона проектується на площину соціальної самореалізації людини. Результати, отримані за шкалою “Креативність” методики САМОАЛ, засвідчують однаково творче ставлення до життя як практикуючих, так і номінальних християн. У цілому це дає підстави стверджувати, що естетичний компонент духовності як у представників першої, так і другої субвибірок перебуває в межах одного рівня розвитку. Відмінність полягає в якісних характеристиках естетичних модальностей (еталонів, смаків, переживань, почуттів), які визначають неповторну конфігурацію творчого самовираження практикуючих і номінальних християн.

У **четвертому розділі** – “Застосування християнсько-орієнтованих духовних практик у розвитку особистостей дорослих” – здійснено інтерпретацію емпіричних показників мотивації вірою, співвіднесених із рівнем духовного розвитку особистості, психологічних функцій релігійної віри, розкрито зміст духовних практик, розвивально-терапевтичний характер яких було підтверджено психолого-педагогічним експериментом та результатами консультативної діяльності.

Експлікація екзистенційно-мотиваційного контексту релігійної віри як телеологічного ядра духовного розвитку дорослої особистості передбачала дослідження мотиваційних чинників та психологічних функцій релігійної віри в духовному розвитку та вихованні практикуючого християнина (рис.3).

Зміст *першого мотиваційного чинника* релігійної віри практикуючого християнина визначає апріорна здатність людини до комунікації з Трансцендентним. Мотивованість звернення до релігійної віри цією здатністю виявлена у 10,1% віруючих. Вони переконані в тому, що схильність вірити в Надприродне притаманна їхній природі, а зовнішні умови (сімейне виховання, спілкування з референтними особистостями, релігійна література, життєві негаразди та ін.) є тільки обставинами ініціювання свідомого прагнення до набуття фундаментальних релігійних переконань, встановлення особистого зв'язку з Творцем. Відповідно, можна стверджувати, що оскільки людина є носієм духа, а релігійна віра становить природний механізм його прояву, то здатність вірити властива кожному. Формою існування апріорної здатності релігійного ставлення до

світу, на думку багатьох вчених, є відповідний інстинкт. Релігійний інстинкт не можна зруйнувати. Він, як і будь-які інші інстинкти, є “незмінним антропологічним фактором” (о.А. Кураєв), “в ньому витoki людяності” (В.Д. Шадриков).

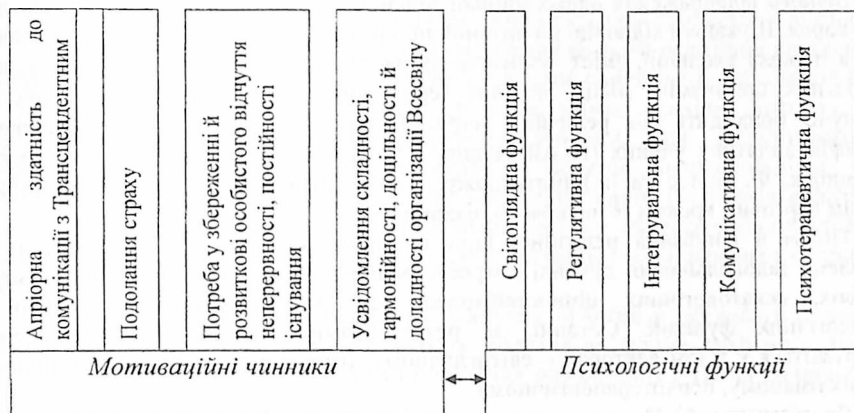

Рис. 3. Мотиваційно-функціональна площина вияву релігійної віри практикуючих християн.

Другим мотиваційним чинником релігійної віри є страх. На визначальну роль цього чинника вказало 14,4% практикуючих християн. При існуванні загрози для функціонування людського організму страх виникає як базальна емоційна реакція, що запускає механізм інстинкту самозбереження. У тому разі, коли виникає загроза зруйнування Я-концепції, страх проявляється як соціально зумовлене моральне почуття. Різновидами страху як почуття, що зумовлює розвиток релігійності людини, є моральний неспокій та екзистенційний страх (о.Ю. Макселон). Як екзистенційний феномен, страх зміцнює віру людини, спонукаючи її прямиувати до Творця з метою пізнання глибинної суті життя. В такому разі він “не паралізує волю”, а стимулює її здатність до екзистенційних пошуків межового сенсу буття.

Третій чинник релігійної віри – “потреба у збереженні й розвиткові особистого відчуття неперервності, постійності існування” (Т.М. Титаренко) – констатовано у 41,2% віруючих. Релігійне долання власної скінченності надає сенсу щоденним клопотам і важким випробуванням задля гідного добродійного життя. За наявності християнських переконань у безсмерті людської душі сенс життя людини зміщується в площину любові до Творця та Іншого (ближнього). Любов стає способом трансформації одиничного “Я” в множинність інших “Я”, причому ця трансформація не нівелює індивідуальної вартості окремого “Я”, а утврджує цю індивідуальність в єдиному містичному Тілі Христовому. Від того, наскільки у ставлення людини до світу в цілому буде вкладено любові, жертвовності, настільки нехтуватиметься страх перед минущистю життя і смертю як фізичним явищем та з’являтиметься почуття певності в доцільності особистого існування і своєї інтегрованості у Вічне Буття.

Четвертим мотиваційний чинником релігійної віри виступає усвідомлення складності, гармонійності, доцільності й доладності організації Всесвіту. На його визначальну роль у розвитку релігійної віри вказують 34,3% практикуючих християн. Іншими словами, на зміцнення релігійної віри впливає якість когнітивного відображення навколишньої дійсності, що призводить до виникнення ідеї Творця. Шукаючи відповіді на питання про появу живого на Землі, ускладнення його в процесі еволюції, зміст формогенезу як певного плану самовибудовування конкретних організмів, місця людини серед інших істот на планеті, людина неминуче приходить до релігійної віри. Водночас зауважимо, що вивчення біографій видатних учених (А. Айнштайн, Ю. Алтухов, К. Лінней, М. Ломоносов, А. Сендідж, Ф. Тіплер та ін.) підтверджує, що релігійна віра останніх міцніла з кожним черговим кроком їх наукового пізнання.

Поява й існування релігійної віри не лише каузально, а й телеологічно зумовлені: задовольняючи духовні потреби, релігійна віра спрямована на втілення кінцевих, есхатологічних цінностей-цілей, що розкриваються у спектрі її психологічних функцій. Останні, за результатами емпіричного дослідження, розгортаються у п'яти векторах – світоглядному, інтегративному, регуляторному, комунікативному, психотерапевтичному.

Як відзначає 43,4% практикуючих християн, релігійна віра задає вичерпну філософію життя, забезпечуючи її змістовно-всеохоплюючим і функціонально-дієвим світоглядом. Вона виступає *генеральним смислотвірним чинником ієрархізації ціннісних орієнтацій* особистості: прагнення до досконалості, любов, добро, справедливість, жертвовність та ін.

Пріоритетність *регулятивної функції* релігійної віри в духовному розвитку особистості відзначають 22,3% практикуючих християн. Вона полягає в “природовідповідності” релігійної віри суті людини, яка володіє такою апріорною духовною даністю, як свобода волі, що виражається у здатності до самовизначення відносно добра і зла. Релігійні догмати задають чітку “систему координат” щодо оцінки власних вчинків та виконання соціальних норм і моральних зобов'язань.

На особливу значущість *інтегративної функції* релігійної віри в духовному розвитку особистості вказує 9,9% віруючих. Реалізація цієї функції відбувається на всіх рівнях існування людини та людства як біо-соціо-духовної істоти (спільноти). Мова йде про процеси, які реалізуються в кожній із трьох іпостасей людини – тіла, душі, духа – та які сукупно творять єдине унікальне суще. Будучи духовним актом, відповіддю на онтологічний заклик, релігійна віра відкриває перед людиною можливість і спроможність стати співтворцем не лише власної особистості, але й одухотвореного соціуму.

Важливість насамперед *комунікативної функції* християнської віри підтвердило 12,8% віруючих. Зазначена функція реалізується на різних рівнях: метасуб'єктному – “Людина – Трансцендентна реальність”, інтрасуб'єктному – “Людина як така” та інтерсуб'єктному – “Людина – Людина”. У процесі міжособистісної релігійної комунікації відбувається об'єктивізація особистості віри комунікантів, міцніє особистісна спроможність “свідчити” та творити з іншими спільну духовну реальність. Кінцевою метою релігійної комунікації є входження

людини в сакральну реальність, творення цієї реальності своєю активною участю в житті Творця. За К.Г. Юнгом, така можливість закладена в нумінозній архетипній природі людини, що забезпечує глибинний внутрішній зв'язок поколінь і трансгенераційну передачу релігійних настановлень.

Психотерапевтичний вплив віри на духовний розвиток особистості відзначили 11,6% практикуючих християн. *Психотерапевтична функція* релігійної віри полягає в умиротворенні, налаштуванні людини на позитивне сприймання себе, подій свого життя, навколишньої дійсності. Вона не лише знімає психічну напругу, а й переорієнтовує потреби, почуття і цінності людини, стає фасилітатором її морального самовизначення. Віра виростає в могутню психодинамічну силу, трансцендентну диспозицію на повноцінне звернення життя. Натхненна релігійною вірою, людина мобілізує свої емоційно-вольові ресурси, активізує копінг-стратегії, спрямовані на подолання критичних життєвих ситуацій і встановлення внутрішньо-особистісної гармонії.

Терапевтично-виховний потенціал духовних практик у психології духовного розвитку дорослої особистості визначають молитва як форма духовного діалогу, Тайна Сповіді як вчинок покаяння та очищення особистості і Тайна Євхаристії як ініціація духовного зростання.

Молитву розглядаємо як адекватний її духовній природі спосіб реалізації діалогічної можливості людини наблизитися до свого Сутнісного Я й актуалізувати його смислопокладальну здатність щодо Множинного й Особистісного Я шляхом самопізнання, самооцінки, самотрансцендування. Феноменологічну складність цієї форми діалогу визначає погляд на молитву як потребу, переживання, діяння і установку.

Більшість респондентів (49,1%) визнають молитву необхідною потребою духовного розвитку та власного життя в цілому. Духовна іпостась людини передбачає наявність у неї вродженої потреби в молитві як виходу з буденного хронотопу життєдіяльності через усамітнення до знаходження гідного життєздійснення. Мотив трансцендентальності Бога в людині сам по собі є необхідною основою людської свідомості (М.В. Савчин). Водночас результати експериментальних досліджень у галузі психофізіології відносять молитовну зосередженість до четвертого стану свідомості людини (В.Б. Сльозін, І.Я. Рябін).

Точку зору на молитву як переживання відстоює 14,6% практикуючих християн. Молитва як переживання не зводиться до чуттєвого фону зовнішніх вражень, адже її "феноменологічну константу" (Ф.Ю. Василюк) творять обставини, невідвладні свідомості і волі, тоді як смисл є "феноменологічною змінною", предметом роботи переживання, яке намагається їх змінити, перетворити, опанувати. Спонукувана "Сутнісним Я", людина інтуїтивно знаходить емоційну тональність своєї молитви. Упродовж молитви відбувається семантизація "потоків переживань", домірного з екзистенційною вартістю людського життя.

Молитва є формою духовної активності з власною ціннісно-мотиваційною основою і конкретним результатом. Цю думку репрезентує 19,3% респондентів. Вона є творчо-перетворювальною діяльністю, оскільки в її процесі відбувається певна реконструкція "Особистісного Я", суголосна змісту її "Сутнісного Я", що

приводить до сприятливої зміни її ставлення до зовнішніх обставин. З богословської точки зору, у свіддї з Творцем через катарсичну практику широго молитовного діяння людина стає причетною до преображення навколишнього світу, вона навіть “здатна змінити лице землі” (о. Г. Планчак).

Водночас життєздійснення людини в земних просторово-часових координатах не позбавлене ні драматичності, ні трагічності. У процесі набуття духовного досвіду звернення до молитви стає патерном долання критичних життєвих ситуацій із притаманною йому ціннісно-сисловою спрямованістю. Погляду на молитву як установку дотримується 17% практикуючих християн. У процесі молитвотворення відбувається становлення нової життєвої позиції шляхом співвіднесення повсякденних вчинків із ціннісною вертикаллю духовного виміру людини, оскільки молитва репрезентує особисту форму зв'язку із Творцем, джерелом якої є релігійна віра.

Аналіз змістової спрямованості молитов практикуючих християн дозволив зафіксувати такі факти: молитви прохального змісту (переживання страху нестачі, пов'язаного з матеріальними потребами чи певними життєвими подіями, зокрема, з хворобою чи смертю) переважають у 34,6%; молитви подяки за переживання повноти життя, радості від отримання благ, яких вона бажала, – 29%; молитви заступництва (емпатійне вболівання за задоволення потреб ближніх) – 22,5%; молитви любові як переживання єднання з Творцем та цілковитої Йому посвяти – 13,9%. Водночас, молитві за церковним статутом надають перевагу 66,7% осіб, інші 33,3% – молитві особистій. Аналіз особливостей реалізації молитовного акту практикуючих християн виявив: лише 14,6% вказують на домінування в їх практиці духовної молитви, 47,8% – сердечної молитви, 20,6% – розумової молитви та 17% – молитвословної.

Визначальну роль у реалізації суб'єктності як чинника духовного розвитку дорослої особистості відіграє каєття, покаєння, що засвідчує здатність особистості залишатися в природному духовному статусі співтворця свого життя, яка, своєю чергою, залежатиме від її спроможності після кожного хибного вчинку мати сміливість продовжувати рух уперед, усвідомивши свою помилку й ухваливши рішення не повторювати її в майбутньому. Це рішення мотивоване прагненням до максимальної ефективності самореалізації, альтруїстичного служіння спільноті тощо.

Моральний дискомфорт у вигляді докорів сумління є нічим іншим, як станом активізації Сутнісного Я людини, його апелюванням до Особистісного Я з метою поновлення їх діалогічної узгодженості, що з якоїсь причини була порушена. Муки совісті – це стан, який людина переживає на рівні свого “Особистісного Я” як свого роду “розплату” за хибно реалізовану свободу вибору. Особистісний вибір, в якому позицію Сутнісного було проігноровано, породжує внутрішній конфлікт. Духовно прийнятним способом розв'язання цього конфлікту є поновлення чутливості Особистісного Я до духовних інтенцій Сутнісного Я і налагодження їх діалогічної узгодженості. Коли мова йде про так звану “чисту совість”, то саме вона є феноменологічним показником узгодженості та гармонії Особистісного Я і Сутнісного Я.

На кожному з рівнів життєздійснення людини психологічний зміст покаяння, як засвідчують результати емпіричного дослідження, має свою специфіку. На метасуб'єктному рівні – це усвідомлення того, що через наявність гріхів людина стає символічним співучасником розп'яття Христа, однак, розкаявшись, вона очищує свою душу й отримує нові сили “підійматись від звіра до неба” (св.В.Великий). На інтрасуб'єктному рівні – усвідомлення того, що її, людини, сутність не тотожна вчинку зла, і вона не втратила своєї моральної дієздатності. На інтерсуб'єктному рівні – це розуміння того, що всі люди є рівними у своєму праві вибирати між добром і злом та підійматися після морального падіння, прийнявши прощення, що дарує глибоке відчуття внутрішньої свободи. До Тайни покаяння приступають кожного тижня, а то й частіше – 7,8% практикуючих християн, раз на два тижні – 19,1%, раз на місяць – 60,3%, рідше, ніж раз на місяць – 12,8%.

Сакраментальність як чинник духовного розвитку дорослої особистості реалізується в Тайні Євхаристії, що сповняє розвивально-психотерапевтичну функцію. На її ініціюючу роль у духовному розвитку вказують 89% практикуючих християн. Щоденне прийняття Тайнства практикують 16,1% респондентів, 50,6% – щотижня, 27% – раз на місяць, 6,3% – рідше, ніж раз на місяць. У Тайні Євхаристії збувається есхатологічна спрямованість християнської віри, в якій ритуально-символічним чином зінтегровані темпоральні модальності існування людини – її минуле, теперішнє і майбутнє. У психологічному відношенні інтеграція загальнолюдської духовної історії з індивідуальною людською перспективою є запорукою духовного розвитку особистості, яка оцінює вартість власного життєздійснення не з точки зору своїх меркантильних інтересів, а з погляду відповідальної співучасті у творенні духовного Універсуму. Інтимно-особистісний аспект Євхаристії полягає в її здатності ініціювати і скріплювати духовне преображення людини, щоб вона могла йти вперед з новою ціннісною установкою та наснагою реалізувати завдання духовного саморозвитку.

У п'ятому розділі – *“Психолого-педагогічні ракурси реалізації християнсько-орієнтованого підходу до розвитку духовності особистості дорослого”* – представлено зміст та результати апробації системи християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку особистості в корекційній, психотерапевтичній і консультативній практиці.

Технологічна модель християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку особистості дорослого включає три напрями – психологічне консультування, психокорекцію та екзистенційно-гуманістичну психотерапію. В рамках кожного напрямку розроблено й апробовано програми консультативно-корекційних та реабілітаційно-терапевтичних заходів. Перелік психотехнік реалізації останніх утворили: методики актуалізації Сутнісного Я та психологічних механізмів духовної саморегуляції, розширення пізнавального ресурсу свідомості та активізації зусиль духовного саморозвитку, а також наративні психотехніки (рис.4).

В апробації системи християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку особистості взяли участь 104 особи, з них – 50 студентів II та III курсів Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (по 25 студентів експериментальної та контрольної груп), 26 осіб з

проявами адиктивної поведінки (з них 13 осіб утворили експериментальну, інші 13 – контрольну групи) та 28 невиліковно хворих (11 осіб експериментальної та 17 осіб контрольної груп) – відвідувачі Катехитичних центрів Івано-Франківської єпархії. Оцінка ефективності реалізації християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку особистості проводилася за визначеними вище діагностичними параметрами.

Метою психокорекційних заходів духовного розвитку особистості студентської молоді є актуалізація смислових утворень етичного, естетичного, пізнавального і екзистенційного змістів та їх доповнення через усвідомлення і прийняття добра, краси, істини, любові, жертвності як християнських цінностей, дієво представлених на інтрасуб'єктному, інтерсуб'єктному та метасуб'єктному рівнях; розширення системи знань про себе, про інших, про навколишній світ; формування життєвої перспективи і трансцендентної спрямованості.

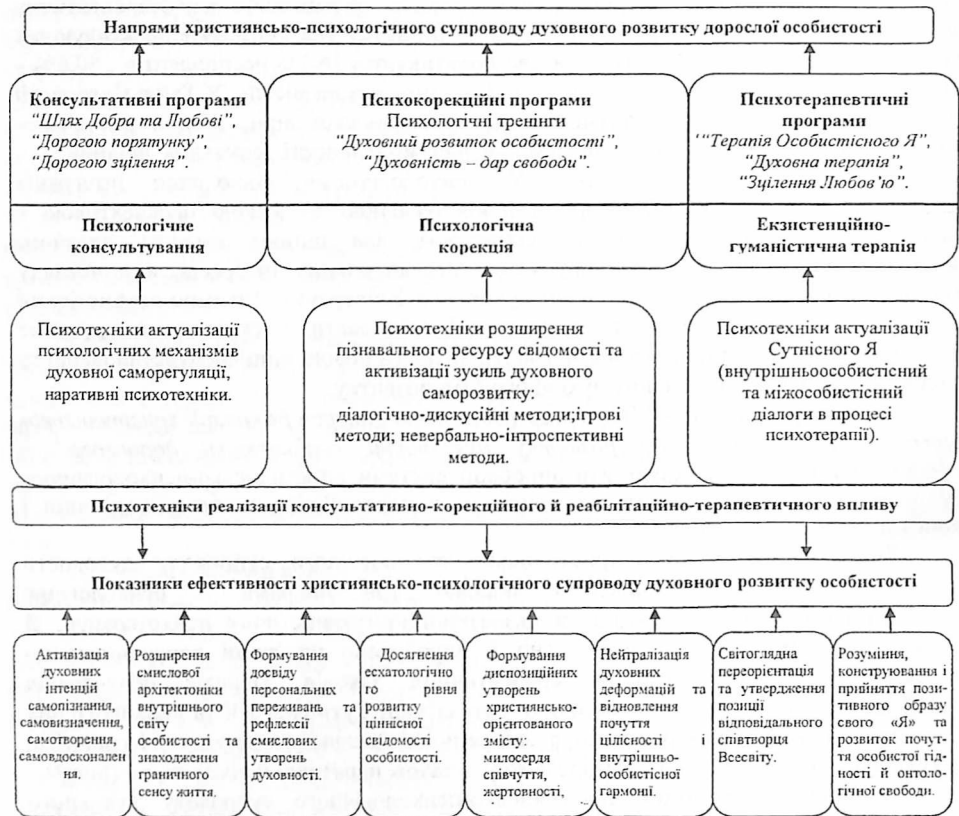

Рис 4. Технологічна модель християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку дорослої особистості.

Методику реалізації психокорекційних заходів визначила програма психологічного тренінгу *“Духовний розвиток особистості”*. Її зміст ґрунтувався на серії авторських методик, розробка яких відбувалась з урахуванням трьох форм комунікативних зв'язків, які забезпечують функціональну дієвість тренінгу. Це – *діалогічно-дискусійні* методики: тематичні бесіди *“Ти знаєш, що ти – людина?”*, *“Духовна природа людини”*, *“Життя як духовна боротьба: протистояння добра і зла”*, *“Людина у статусі співтворця світу: форми творчого самовираження”*, *“Краса людської душі”* та ін.; *ігрові* методики – рольові ігри *“Ланцюжок краси”*, *“Віднайди смисл”*, *“Цінність мого життя”*, психодрама *“Мій внутрішній світ як театральна сцена”*, *“Внутрішній діалог”*; *невербально-інтроспективні* методики: тематичний психомалюнок *“Моє Сутнісне Я”*, *“Добро-зло”*, *“Моя совість”*, *“Краса, що врятує світ”*, *“Дороги, які ведуть до істини”* та ін.; техніки музикотерапії (слухання музичних творів класиків – Л. Бетховена, В. Моцарта, Н. Паганіні, П. Чайковського та ін.); тілесно-орієнтовані методики – вправи *“Море”*, *“Прекрасна квітка”*, *“Стихія вогню-добра”*, *“Вільний птах”* та медитативні техніки *“Світанок”*, *“Хмаринка”*, *“Джерело”*.

Формулюючи судження етичного, естетичного, пізнавального, екзистенційного змістів у процесі рефлексії, реалізуючи свою позицію, учасники тренінгу стають творцями власної духовності шляхом інтеграції поняттєвих і чуттєвих знань у духовне знання, наповнене особистісним сенсом та об'єктивною значущістю (В.Д. Шадріков). Водночас в осягненні окремої позиції *“Іншого”* (учасника тренінгу), а отже, носія інакших духовних знань та здібностей, учасник тренінгу знаходить власні засоби саморозвитку (В.В. Андрієвська) і самокерування (С.Л. Рубінштейн), спрямовані на пізнання та вдосконалення себе, на побудову й реалізацію власних життєвих стратегій (Г.О. Балл).

Завданням консультативних заходів духовного розвитку студентської молоді є створення умов реалізації внутрішньоособистісного та міжособистісного діалогів, в процесі яких відбувається актуалізація Сутнісного Я, психологічних механізмів духовної саморегуляції, формування досвіду персональних переживань та рефлексії смислових утворень духовності. Програму консультативних заходів *“Шлях Добра та Любові”* утворили тематичні консультативні бесіди: *“Духовність особистості та духовна особистість”*, *“Духовний потенціал людини”*, *“Людина на перехресті морального вибору”*, *“Зростаючи у вірі, – зростаємо в любові”*, *“Любов як дар ближньому”*, *“Духовне подвижництво: шлях любові та жертвництва”*, *“Архітектоніка внутрішнього світу”* та ін.

Розуміння, конструювання і прийняття позитивного образу свого *“Я”* та розвиток почуття особистої гідності й онтологічної свободи є основною метою програми психотерапевтичних заходів духовного розвитку особистості студентської молоді *“Терапія Особистісного Я”*. Методичне забезпечення її реалізації утворили вправи на візуалізацію основних смислових категорій духовності – добра, краси, істини, блага; тематичні діалоги *“Назустріч своєму Я”*, *“За покликом совісті”*, *“Екзистенційні запити духовної особистості”*, *“Гідність людської особистості”* та ін., техніки арттерапії (використання циклу картин *“Тріумф прогресу”* (Я. Матейко), а також медитативні техніки *“Знамення добра”*, *“Дар любові”*, *“Назустріч істині”* та ін.

Ефективність реалізації християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку особистості студента засвідчили результати контрольного зрізу показників духовного розвитку досліджуваних експериментальної групи. Так, зокрема, на етапі констатувального зрізу в експериментальній групі високий рівень духовного розвитку було діагностовано в 11,8% респондентів, середній – 68%, низький – 20,2%, тоді як на етапі контрольного зрізу не було виявлено жодного студента з низьким рівнем духовного розвитку. Високий рівень виявлено в 32%, середній – в 68% досліджуваних ($t=5,57$, $p\leq 0,000$). Водночас, встановлено суттєву динаміку середніх значень: показника розвитку етичного компонента за параметрами “совісність” $10,12\rightarrow 13,36$ ($Z=4,221$, $p\leq 0,000$) та “доброзичливість” $4,08\rightarrow 6,32$ ($t=8,04$, $p\leq 0,000$); показника розвитку естетичного компонента за параметрами “особистісна креативність” $64,64\rightarrow 80,76$ ($Z=4,35$, $p\leq 0,000$) та “соціальна креативність” $80,4\rightarrow 113,96$ ($t=10,19$, $p\leq 0,000$); показника розвитку пізнавального компонента за параметром “рефлексивність” $134,16\rightarrow 161$ ($t=18,02$, $p\leq 0,000$), шкалами “потреба в пізнанні” $6,88\rightarrow 13,4$ ($Z=4,434$, $p\leq 0,000$) та “саморозуміння” $4,68\rightarrow 13,4$ ($Z=4,411$, $p\leq 0,000$); показника розвитку екзистенційного компонента за параметром “осмисленість життя” $108,8\rightarrow 133,4$ ($t=16,991$, $p\leq 0,000$). У контрольній групі позитивної динаміки не виявлено.

Зміст психокорекційних заходів духовного розвитку адиктивних особистостей утворив психологічний тренінг “*Духовність – дар свободи*”, основною метою якого стала нейтралізація духовних деформацій адиктивної особистості на трьох рівнях її життєздійснення: інтрасуб’єктному – психотехніки актуалізації суб’єктної здатності “пізнаю”, зорієнтовані на пізнання і розуміння причин адикції та суб’єктної здатності самовизначення “утверджую”, що обумовлює розвиток вольових зусиль протистояння залежності; інтрасуб’єктному – тематичні діалоги “Адикція як зло супроти близьких”, “Вчинок розкаяності на шляху прощення”; рольові ігри “Тенета залежності”, “Духовна боротьба: переможець і переможений”, які передбачають усвідомлення негативних наслідків адиктивної поведінки у ставленні до оточуючих та розвиток суб’єктної здатності обов’язку; метасуб’єктному – модифіковані медитативні техніки “Розототожнення” та “Ототожнення”, тематичні дискусії “Світ у злі і зло у світі”, “Духовні орієнтири на шляху оздоровлення”, “На захисті духовної свободи”.

Основною метою консультативної практики духовного розвитку адиктивних особистостей є відновлення почуття цілісності і внутрішньоособистісної гармонії. Її досягнення відбулося в спосіб реалізації програми “*Дорогою порятунку*”. Зміст програми складають вісім тематичних консультативних бесід, по дві на розвиток кожного з компонентів духовності особистості: *етичний* – “Адикція як моральний проступок”, “Мое моральне самовизначення щодо залежності”, *естетичний* – “Назустріч красі та досконалості”, “Творче самовираження”, *пізнавальний* – “Мій досвід самопізнання”, “Пізнай світ і себе в ньому”, *екзистенційний* – “Життєвий простір самореалізації без узалежнення”, “За покликом серця – назустріч свободі”.

Основним завданням психотерапевтичних заходів духовного розвитку адиктивних особистостей є світоглядна переорієнтація, утвердження позиції відповідального співтворця Всесвіту. Методику реалізації супроводу визначила

програма “*Духовна терапія*”, яка містить три взаємопов’язані *тематичні блоки*. Завданням *першого блоку* є досягнення в учасників психотерапії розуміння всіх негативних наслідків адикції (як для самої адиктивної особистості, так і для її оточення) і формування готовності до її подолання. Завданням *другого блоку* є пізнання адиктивною особистістю своєї духовної природи, переосмислення причин адикції та усвідомлення необхідності духовного розвитку як шансу для позбавлення від адикції. Завданням *третього блоку* є цілеспрямований розвивальний вплив на кожен зі структурних компонентів духовності – етичний, естетичний, пізнавальний, екзистенційний.

Реалізація міжособистісного діалогу в межах психотерапевтичної групи відбувалася в *три етапи*. На *першому* етапі міжособистісний діалог, набуваючи вираженої асиметричності (психотерапевт → пацієнт), носить пізнавально-інформувальний характер. Перед його учасниками чітко формулюється проблема, тема психотерапевтичного заняття та подається інформація щодо проблеми, яка виноситься на обговорення. Тематику міжособистісних діалогів утворили: “Духовна терапія як шлях оздоровлення від узалежнення”, “Залежність як духовна недуга”, “Звільнення від адикції як народження нової людини за своїми думками, словами, вчинками” та ін. На *другому* етапі учасникам діалогу пропонується низка проблемних ситуацій (зокрема, етичні завдання), кожна з яких передбачає прояв власної активності та вираження особистісної позиції. Зміст проблемних ситуацій відповідає тематичному змісту заняття. На *третьому*, заключному, етапі учасникам діалогу пропонується сформулювати спільне судження (з позиції “Ми”) щодо поставленої на початку заняття проблеми, яке відображало б волевиявлення до її вирішення. До прикладу, “Ми обираємо любов – любов до себе, любов до ближніх”, “Наше життя віднині – це безперервна робота над собою, щоб бути досконалими”, “Ми віримо, що покликані здати в цьому житті іспит на гідність” і т.ін.

На етапі контрольного зрізу в експериментальній групі спостерігалася тенденція статистично значущого приросту за усіма діагностованими показниками. Так, зокрема, на етапі констатувального зрізу в експериментальній групі високим рівнем духовного розвитку не володів жоден респондент, середнім – 61,5%, низьким – 38,5%; на етапі контрольного зрізу виявлено 7,7% досліджуваних з високим, 84,6% з середнім та 7,7% з низьким рівнем духовного розвитку ($t=8,69$ при $p\leq 0,000$). В контрольній групі на етапі контрольного зрізу показники не змінилися. Приріст середніх значень: показника розвитку етичного компонента становить – “+3,8” за параметром “совісність” ($t=7,44$, $p\leq 0,000$), “+2,89” за параметром “доброзичливість” ($t=2,22$, $p\leq 0,000$); показника розвитку естетичного компонента “+5,17” за параметром “особистісна креативність” ($t=7,44$, $p\leq 0,000$), “+6,42” – “соціальна креативність” ($t=7,53$, $p\leq 0,000$); показника розвитку пізнавального компонента “+23,8” за параметром “рефлексивність” ($t=7,57$, $p\leq 0,000$), “+5,46” за шкалою “потреба в пізнанні” ($t=2,49$, $p\leq 0,000$) та “+6,23” – “саморозуміння” ($Z=3,29$, $p\leq 0,000$); показника розвитку екзистенційного компонента “+15,6” за параметром “осмисленість життя” ($t=9,4$, $p\leq 0,000$). У контрольній групі значущого приросту не виявлено.

Християнсько-психологічний супровід духовного розвитку невиліковно хворих здійснювався згідно з програмою консультативних заходів *“Дорогою зцілення”* та програмою психотерапевтичних заходів *“Зцілення Любов'ю”*. Зміст першої утворили дві авторські методики. Перша – *“Через страждання до творіння Добра”* є серією тематичних консультативних бесід та наративних психотехнік (робота з автобіографічним текстом), що забезпечують актуалізацію максимально суб'єктних здатностей до самопізнання *“осягаю”* і самотрансценденції *“приймаю”*, знаходження сенсу життя у стражданні. Друга методика – *“Духовне покликання”* складається з серії тематичних консультативних бесід та наративних психотехнік (робота з текстом Біблійних притч), що передбачає актуалізацію психологічних механізмів самопізнання *“пізнаю”* та самовизначення *“утверджую”*, сприяє відновленню почуття самоцінності особистості під впливом розуміння та прийняття християнської істини жертвовності. Саме вона породжує у невиліковно хворих почуття глибокої особистісної відповідальності за здатність терпіти, а, з іншого, – позбавляє почуття самотності та покинутості у стражданнях, зміцнюючи віру в себе, в інших людей.

Авторська психотерапевтична програма духовного розвитку невиліковно хворих *“Зцілення Любов'ю”* складається з трьох методик – *“Духовне умиротворення”*, яка містить вправи на релаксацію з актуалізацією суб'єктних здатностей до самотрансценденції *“передчуваю”* та самотворення *“споглядаю”*. Методика *“Свідок Любові”* містить медитативні техніки молитвотворення та діалоги, що знижують психічну напругу, яка погіршує стан здоров'я, і формують оптимістичну установку на християнські чесноти – віру, надію, любов. Методика аутотренінгу *“Внутрішня гармонія”* сприяє розвитку та підтриманню стану внутрішньої рівноваги.

Статистичний аналіз результатів контрольного зрізу в експериментальній групі виявив статистично значущий приріст середніх значень: показника духовного розвитку 35,96→47,75 ($t=4,64$, $p\leq 0,0001$); показника розвитку етичного компонента за параметрами: *“совісність”* 11,09→12,91 ($t=5,59$, $p\leq 0,000$); *“доброзичливість”* 4,18→5,82 ($t=4,85$, $p\leq 0,001$); показника розвитку естетичного компонента за параметрами: *“особистісна креативність”* 62,64→84,45 ($t=6,615$, $p\leq 0,000$), *“соціальна креативність”* 90,18→128,09 ($t=9,379$, $p\leq 0,000$); показника розвитку пізнавального компонента: за параметром *“рефлексивність”* 125,73→160,2 ($t=6,07$, $p\leq 0,000$), шкалами *“потреба в пізнанні”* 10,36→12,82 ($t=12,26$, $p\leq 0,000$), *“саморозуміння”* 9,4→12,73 ($t=12,068$, $p\leq 0,000$); показника розвитку екзистенційного компонента за параметром *“осмисленість життя”* 112→126 ($t=5,27$, $p\leq 0,000$). У контрольній групі позитивної динаміки не виявлено.

Дієвість християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку дорослої особистості визначається двома умовами. Перша стосується особистості практичного психолога, який повинен володіти високим духовним потенціалом, готовністю та спроможністю слідування вищим етичним імперативам. Друга умова – відкритість клієнта чи пацієнта до отримання психологічної допомоги християнсько-орієнтованого змісту.

ВИСНОВКИ

Теоретичне представлення та емпіричне розв'язання проблеми християнсько-психологічних основ духовного розвитку особистості дає підстави для формулювання таких висновків:

1. Активізація наукових досліджень духовності особистості викликана антропологічною кризою, що знайшла відображення в сенсопошуковій та практично-перетворювальній площинах діяльності людини. Усвідомлення тотальності кризових явищ на всіх рівнях життєздійснення людини – як біологічного виду (екологічна криза), як представника соціокультурної спільноти (цивілізаційна криза), як особи, гідність якої визначається служінням Святинам як вершинним цінностям (духовна криза). Прикметами антропологічної кризи є: руйнування духовної автентичності людини, моральний релятивізм та “свобода від совісті” (В.В. Дементьева), деформація смислового виміру іншої людини, “почуттєва атрофія” (Р. Трач), втрата “критеріальної моделі ідентифікації вчинкової активності” (В.О. Татенко), знецінення честі і гідності особи (В.В. Рибалка).

Аналіз причин антропологічної кризи у сучасній психології та шляхів її подолання підвів до висновку про те, що духовність людини розглядається як сутнісний атрибут людської природи, інтегративна властивість особистості – сакраментальна глибинно-психологічна підстава існування надіндивідуальних цінностей та персональних смислів; смислотворчий інтенційний центр, який, задаючи фінальну мету розвитку особистості, скеровує її на шляху до цієї мети; сфера індивідуальної репрезентації життєвого проекту особистості.

2. Історичний поступ психологічної науки закономірно приводить до телеологічно детермінованого холістичного представлення людини як цілісної тілесно-душевно-духовної реальності, носія і суб'єкта духовних прагнень і здатностей. Таке бачення притаманне інноваційному для сучасної вітчизняної психології напрямку – християнсько-орієнтованому, заснованому на експозиції християнської персонології на постнекласичний тип раціональності.

Епістемологія духовної природи особистості в рамках християнсько-орієнтованого підходу базується передусім на:

– трактуванні ноологічної сутності людини як екзистенційно-творчого начала, що зумовлює її особистісну активність у двох площинах життєздійснення: горизонтальній – середовищі діяльній самореалізації й індивідуального самоствердження, та вертикальній, що репрезентує духовне зростання особи в онтогенезі, визначаючи її ціннісно-цільові пріоритети у стосунках із Творцем;

– означенні життя людини як христоформного та христоцентричного. Духовна іпостась людини містить у собі генетичний код її подальших життєвих перетворень, що відбуваються у напрямі Ідеалу Досконалості, Який уособлює ідеальні духовні чесноти. Він є сутнісною формою, що визначає перспективу становлення кожної людини як духовної особистості, здатної до самостійного ціннісного вибору в широкому діапазоні екзистенційних шансів;

– наділенні людини як носія духовної іпостасі перспективою осягнення сакраментальної реальності, що відбувається через власний життєвий досвід особи,

ознаменований свідомою відповіддю людини на онтологічний заклик та експансивним прагненням помножувати добро і любов;

— християнсько-психологічне пізнання духовності постає як катарсичне занурення, смислове розуміння та ціннісно зумовлена інтерпретація людиною власного духовного досвіду в єдності його апріорних, внутрішніх, сакраментальних онтологічних моментів та апостеріорних, зовнішніх, сакральних (культово, релігійно) орієнтованих онтичних виявів — духовного потенціалу і духовного діяння (служіння).

3. Структурно-функціональне моделювання феномена духовності привело до означення останнього як складної динамічної системи смислових утворень особистості, репрезентованої етичним, естетичним, пізнавальним та екзистенційним змістами процесів відображення та конструювання дійсності. Функціональний прояв духовності особистості відбувається на трьох рівнях життєздійснення людини — інтрасуб'єктному, інтерсуб'єктному та метасуб'єктному, що підлягають логіці голономного включення. Духовний розвиток — це процес актуалізації й опредметнення сакраментальних духовних інтенцій аксіопсихологічного потенціалу особистості (Сутнісне Я) — добра, краси, істини, блага як сенсу людського життя загалом та суб'єктних здатностей, що зумовлюють динаміку смислових утворень етичного, естетичного, пізнавального та екзистенційного змістів і визначають координати й форми самопізнання, самовизначення, самотворення, самотрансценденції особистості шляхом її приєднання до метафізичної сакральної реальності та сповнення Духовного ідеалу.

4. Християнсько-спрямований розвиток духовності особистості визначається такими чинниками: сакраментальності як необхідності, суб'єктності як спроможності та діалогічності як можливості і засобу його забезпечення.

Сакраментальність як трансцендентальне джерело духовного розвитку особистості виступає передумовою її самопізнання, самовизначення та самовдосконалення. Духовний розвиток акумулюється у життєвому досвіді людини, що прагне помножувати добро та любов. Із принципу сакраментальності закономірно випливають: онтологічний синергізм, що полягає у співдії божественного з людським, та онтологічний динамізм, який визначається тим, що людина містить у собі образ Божий як передумову внутрішньої духовної динаміки — сходження до вершин досконалості.

Суб'єктність є складним багаторівневим феноменом, функціональний зміст якого визначає онтологічна доцільність існування людини як триєдності тіла-душі-духа. Суб'єктність репрезентує божественне і людське в їх синергійному союзі щодо ініціації, актуалізації та реалізації життєвої активності на трьох рівнях: духа — реалізація свободи вибору, ціннісне самовизначення і цілепокладання; душі — знаходження особистісних сенсів шляхом переживання; рівень тіла — реалізація поведінкових програм у конкретних видах предметної діяльності. Водночас, душевна іпостась визначає як пріоритетний інтуїтивний спосіб актуалізації суб'єктності, а духовна задає спосіб її реалізації через вчинок.

Діалогічність є природовідповідним універсальним засобом духовного розвитку особистості. Іманентна діалогічність людини, її творча, символіко-

семіотична здатність впливає передусім з того, що вона створена за образом і подобою Творця, Який є Словом. Це, у свою чергу, надає людині статус співтворця діалогу з Іншим (природа, людина), в ході якого об'єктивується її духовна природа – реальна представленість в житті Іншого та в житті для Іншого. Діалог з Богом символізує духовну конгеніальність (спорідненість) Породжувального й породженого начал світобудови.

5. В результаті порівняльного емпіричного дослідження знайшло підтвердження припущення щодо кількісно-якісних відмінностей показників розвитку духовності практикуючих і номінальних християн, обумовлених різним досвідом віри та реалізації духовних практик в їх особистому житті. Найбільш інтенсивно екзистенційно-творче начало духовному розвитку проявилось у віковому діапазоні 20 – 40 років. Емпіричними показниками розвитку духовності особистості практикуючих християн в період дорослості є рефлексивна функція самосвідомості, що впливає на продуктивність їх самоприйняття та самовдосконалення; високий рівень розвитку ціннісно-сислової сфери свідомості та мотивації етичного й естетичного змісту самовдосконалення – прагнення до прекрасного та досконалого, примноження добра, альтруїстичне діяння; пошук і захист істини; пізнання та реалізація покликання; здатність до життєвого самовизначення як механізм психодуховної вчинкової активності; становлення особистісної ідентичності, вироблення індивідуального стилю самовираження; формування альтруїстичної установки, суб'єкт-суб'єктної орієнтації соціальної взаємодії, збагачення соціально-типового розвитку особистості індивідуальною траєкторією духовного зростання особистості. Експериментально зафіксовано благотворний ефект християнської віри та сповнення відповідних духовних практик на становлення духовно зрілої особистості за всіма діагностичними параметрами.

6. Релігійна віра виступає телеологічним ядром духовного розвитку особистості. В духовній іпостасі людини акумульовано потребу віри, “докази” віри та спроможність жити вірою. Психологічний зміст християнської віри проектується на чотири площини її функціонування: несвідому духовність, когнітивну сферу (християнський менталітет), емоційну сферу (релігійні почуття), сферу волі (християнські вчинки). Як активний психодуховний феномен віра проявляється у готовності людини відстоювати християнські цінності й утверджувати власний релігійний світогляд. Досвід віри темпорально індивідуальний і характеризується, зокрема, початком (віковим етапом), коли актуалізувалася потреба у вірі, періодом усвідомлення віри, часом зміцнення і “боротьби” за віру з можливими станами нехтування чи занепаду віри. Основними чинниками досвіду християнської віри виступають: апріорна здатність людини до комунікації з трансцендентним, почуття екзистенційної тривоги і страху, потреба в набутті особистої ідентичності, усвідомлення складності, гармонійності та доцільності організації Всесвіту. Звідси впливають психологічні функції християнської віри – світоглядна, інтегративна, регулятивна, комунікативна, психотерапевтична.

7. До духовних практик, розвивальний характер яких знайшов підтвердження в емпіричному дослідженні, належать: молитва як форма духовного діалогу, під час якої людина наближається до свого Сутнісного Я й актуалізує його апріорну

смыслопокладальну здатність впливати на Множинне й Особистісне Я з метою самопізнання, саморозвитку, самотрансцендування; Тайна Сповіді як вчинок покаяння, який передбачає актуалізацію Сутнісного Я людини, його апелювання до Особистісного Я з метою поновлення чутливості останнього до духовних інтенцій Сутнісного Я і налагодження їх діалогічної узгодженості; Тайна Євхаристії як ініціація духовного зростання, джерело духовних переживань особистості – сакральне містичне дійство віруючої людини, яка стає співтворцем розподіленої символічної реальності, здійснюючи особистісне ціннісне устремління до діалогічного спілкування з трансцендентною Першопрчиною.

8. Реалізація християнсько-орієнтованого підходу в умовах психологічної практики зорієнтована передусім на створення умов розвивального впливу на внутрішній світ, духовну сферу особистості, сприяння формуванню та утвердженню трансцендентних цінностей з орієнтацією на християнське віровчення. Розроблена та апробована система консультативно-корекційних та реабілітаційно-терапевтичних заходів склала зміст християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку особистості, засвідчивши його психопрактичну дієвість та ефективність в умовах освітнього процесу, в царинах індивідуального та групового консультування і психотерапії. Реалізація психотехнік актуалізації Сутнісного Я, психологічних механізмів духовної саморегуляції, розширення пізнавального ресурсу свідомості та активізації зусиль духовного саморозвитку, а також нарративних психотехнік забезпечили активізацію духовних інтенцій самопізнання, самовизначення, самотворення, самовдосконалення особистості, формування досвіду персональних переживань та рефлексії смислових утворень духовності, диспозиційних утворень християнсько-орієнтованого змісту: милосердя співчуття, жертвовності, нейтралізацію духовних деформацій та відновлення почуття цілісності, внутрішньо-особистісної гармонії, особистої гідності й онтологічної свободи.

Проведене дослідження не вичерпує всієї проблематики духовного розвитку особистості, воно відкриває нові перспективи для її переосмислення під різними ціннісно ангажованими й нетрадиційними кутами зору та розробки відповідних психотехнологій оптимізації продуктивного і гармонійного життєздійснення людини.

Зміст дисертації відображено в публікаціях:

Монографії

1. Климишин О. І. Психологія духовності особистості: християнсько-орієнтований підхід: монографія / Климишин О. І. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2010. – 440 с.
2. Климишин О. І. Збагнути світ і себе в ньому: монографія. – 3-тє вид. / Климишин І. А., Климишин О. І. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 204 с.
3. Климишин О. І. Синиці й журавлі: у пошуках першооснов буття: монографія / Климишин І. А., Климишин О. І. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 128 с.

Статті у наукових фахових виданнях

4. Климишин О. І. Теоретичне моделювання феномена духовності особистості / Климишин О. І. // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2006. – Вип. ІХ. – С. 188–194.
5. Климишин О. І. Психологічний ракурс герменевтики духовного розвитку особистості / Климишин О. І. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2006. – Вип. 11. – Ч. 2. – С. 130–135.
6. Климишин О. І. Методологічні засади реалізації лекції як комунікативного методу розвитку духовності старшокласників / Климишин О. І. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2006. – Вип. 11. – Ч. 1. – С. 152–159.
7. Климишин О. І. Структурно-функціональні особливості організації духовної природи особистості / Климишин О. І. // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2006. – Т. VIII, вип. 6. – С. 134–140.
8. Климишин О. І. Особливості реалізації невербально-інтроспективних методів в умовах тренінгу духовного розвитку особистості / Климишин О. І. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип. 12. – Ч. 1. – С. 156–164.
9. Климишин О. І. Тренінг як комунікативний метод духовного розвитку особистості / Климишин О. І. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип. 12. – Ч. 2. – С. 56–64.
10. Климишин О. І. Епістемологія особистості в християнській психології / Климишин О. І. // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – 2008. – Спеціальний випуск. – С. 17–20.
11. Климишин О. І. Християнська психологія: важливий ракурс психологічних досліджень людини / Климишин О. І. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. – Вип. 13. – Ч. 2. – С. 150–157.
12. Климишин О. І. Герменевтика трискладової організації людини у християнській психології / Климишин О. І. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. – Вип. 13. – Ч. 1. – С. 143–151.
13. Климишин О. І. Теоретичне осмислення змісту соціалізації особистості: християнсько-орієнтований підхід / Климишин О. І. // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології / [за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2008. – Т. X, ч. 2. – С. 240–246.
14. Климишин О. І. Антропологічна криза як фактор активізації наукових досліджень духовності особистості / Климишин О. І. // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. Проблеми загальної та

- педагогічної психології / [за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2008. – Т. X, ч. 4. – С. 240–248.
15. Климичин О. І. Християнсько-психологічний ракурс осмислення проблеми “Людина-Середовище” / Климичин О. І. // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2008. – Т. VII, вип. 15. – С. 125–128.
 16. Климичин О. І. Деструктивна соціальна залежність як симптом деформації духовної природи особистості / Климичин О. І. // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : психологічні науки. – Чернігів : ЧДПУ, 2008. – Вип. 59. – Т. 1. – С. 161–164.
 17. Климичин О. І. Творчість як спосіб репрезентації духовної природи особистості / Климичин О. І., Семак О. І. // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – 2008. – Спеціальний випуск. – С. 167–173.
 18. Климичин О. І. У пошуках визначальних основ методології дослідження феномена віри / Климичин О. І. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. – Вип. 14. – Ч. 1. – С. 163–171.
 19. Климичин О. І. Християнсько-психологічні засади психотерапевтичної реанімації духовності адиктивних осіб / Климичин О. І. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. – Вип. 14. – Ч. 2. – С. 164–173.
 20. Климичин О. І. Християнсько-психологічний аналіз сутнісно-функціональної спектральності молитви / Климичин О. І. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. – Вип. 15. – Ч. 2. – С. 125–137.
 21. Климичин О. І. Тайна Євхаристії як ініціація духовного зростання особистості / Климичин О. І., Климичин І. А. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2011. – Вип. 16. – Ч. 1. – С. 89–97.
 22. Климичин О. І. Християнсько-орієнтована герменевтика як метод пізнання і конструювання духовного досвіду особистості / Климичин О. І. // Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка”. – Острого: Вид-во Нац. ун-ту Острозької Академії, 2012. – Вип. 19. – С. 104–108.
 23. Климичин О. І. Суб’єктність як механізм духовного розвитку особистості / Климичин О. І. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2012. – Вип. 17. – Ч. 3. – С. 189–198.

Навчально-методичні посібники

24. Климичин О. І. Теорія і методика тренінгу духовного розвитку особистості / Климичин О. І. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2006. – 112 с.

- 25.Климишин О.І. Розвиток духовності особистості: психолого-педагогічний супровід / Климишин О.І. – Івано-Франківськ : Видавець Третяк І. Я., 2011. – 164 с.
- 26.Климишин О.І. Дорогою зцілення та спасіння (12 кроків духовної терапії залежних осіб) / Климишин О.І. – Івано-Франківськ : Місійне Товариство Апостола Андрія Первозванного, 2011. – 40 с.
- 27.Климишин О.І. Духовна терапія адиктивних осіб: християнсько-орієнтований підхід / Климишин О.І. – Івано-Франківськ : Видавець Третяк І. Я., 2012. – 112 с.

Публікації у збірниках матеріалів конференцій

- 28.Климишин О.І. Психологічна сутність моральності як компонента духовності особистості / Климишин О.І. // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції “Проблеми, закономірності та перспективи морального розвитку особистості”. – Рівне : Рівненський держ. гуманіт. ун-т. – 2006. – С. 86–92.
- 29.Климишин О.І. Психологічні аспекти національної безпеки: християнська орієнтація. Психологічні аспекти національної безпеки / Климишин О.І. // Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (22–23 березня 2007 р.). – Львів : Вид-во ПП “Арал”, 2007. – С. 105–107.
- 30.Климишин О.І. Конструктивність взаємодії релігії та психології в умовах духовного відродження суспільства / Климишин О.І. // Наука і релігія в духовному відродженні суспільства: збірник доповідей міжнародної конференції. – Одеса : ХГЕУ, 2007 – Т. 2. – С. 82–88.
- 31.Климишин О.І. До проблеми організації освітнього процесу: християнсько-психологічний підхід / Климишин О.І. // Християнська демократія і освіта в сучасному українському суспільстві : збірник доповідей міжнародної наукової конференції (26–27 березня 2007 р.). – Одеса : ХГЕУ, 2007. – С. 96–102.
- 32.Климишин О.І. Християнсько-орієнтований зміст психологічної допомоги невиліковно хворим людям / Климишин О.І. // Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2008. – Вип. 41. – С. 75–79.
- 33.Климишин О.І. Діалогічність як механізм функціонування духовної природи людини / Климишин О.І. // Матеріали Міжнародної наукової конференції “Людина. Світ. Суспільство” (21–22 квітня 2009 р.). – Ч. 7. – К., 2009. – С. 119–121.
- 34.Климишин О.І. Християнські релігійні імперативи як засіб консолідації суспільства / Климишин О.І. // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості: матеріали XXV Міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк : ІППШ “Наука і освіта”, 2009. – С. 189–191.
- 35.Климишин О.І. Онтологічна природа віри: позиція християнсько-орієнтованої психології / Климишин О.І. // Віра і розум : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (11–12 грудня 2010 р.). – Львів : Комісія у справах молоді УГКЦ, 2010. – С. 50–52.

- 36.Климишин О.І. Динамічність релігійності людини як об'єкт психологічних досліджень / Климишин О. І. // *Личность и общество: актуальные проблемы педагогики и психологии : материалы международной заочной научно-практической конференции (27 ноября 2012 г.) – Новосибирск : Изд-во “СибАК”, 2012. – С. 99–106.*
- 37.Климишин О. І. Сакраментальність людини як потенціальний джерело її духовного розвитку / Климишин О.І. // *Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии : материалы VII международной заочной научно-практической конференции (21 ноября 2012 г.) – М. : Изд-во “Международный центр науки и образования”, 2012. – С. 96–103.*

Публікації в інших наукових виданнях

- 38.Климишин О.І. До питання про психологічні особливості реконструкції внутрішнього світу людини в умовах релігійного спілкування / Климишин О. І. // *Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії “Добрий пастир” : збірник наукових праць. – Івано-Франківськ : Вид-во Івано-Франківської теологічної академії, 2007. – № 1. Теологія. – С. 142–149.*
- 39.Климишин О.І. Християнсько-орієнтований підхід до формування особистості в умовах сучасного суспільства / Климишин О.І. // *Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії “Добрий пастир” : збірник наукових праць. – Івано-Франківськ : Вид-во Івано-Франківської теологічної академії, 2009. – № 2. Теологія. – С. 205–212.*
- 40.Климишин О. І. Християнська психологія: синергетика класичної психології та християнського вчення / Климишин О.І. // *Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії “Добрий пастир” : збірник наукових праць. – Івано-Франківськ : Вид-во Івано-Франківської теологічної академії, 2010. – №3. Теологія. – С. 230–237.*
- 41.Климишин О.І. Криза створіння: постановка проблеми в рамках християнсько-психологічного підходу / Климишин О. І., о. Володимир Лось // *Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії “Добрий пастир” : збірник наукових праць. – Івано-Франківськ : Вид-во Івано-Франківської теологічної академії, 2011. – № 4. Теологія. – С. 233–240.*
- 42.Климишин О.І. Феноменологічна рефлексія життєтворення особистості як одухотвореної істоти / Климишин О. І. // *Прикарпатський вісник НТШ. Думка. – 2011. – № 3. – С. 88–96.*

АНОТАЦІЇ

Климишин О.І. Християнсько-психологічні основи духовного розвитку особистості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2013.

Дисертаційне дослідження присвячено теоретико-методологічному обґрунтуванню та емпіричному вивченню особливостей духовного розвитку особистості, що реалізується на засадах християнського віровчення.

Означено змістово споріднені ракурси осмислення психологічного змісту духовності та духовного розвитку задля створення їх холистичної концепції. Духовний розвиток розглядається як процес актуалізації й опредметнення сакраментальних духовних інтенцій аксіопсихологічного потенціалу особистості (Сутнісне Я) – добра, краси, істини, блага як сенсу людського життя загалом та суб'єктних здатностей, що зумовлюють динаміку смислових утворень етичного, естетичного, пізнавального та екзистенційного змісту і визначають координати й форми самопізнання, самовизначення, самотворення, самотрансценденції особистості шляхом її приєднання до метафізичної сакральної реальності та сповнення Духовного ідеалу.

Реалізовано християнсько-орієнтований підхід до проблеми розвитку духовності особистості, що передбачає інтеграцію теологічного, філософського (ноологічного) та психологічного знання про духовну природу людини; представлено концептуальне бачення людини як цілісної комплементарної єдності тіла-душі-духа; експліковано екзистенційно-мотиваційний контекст релігійної віри як телеологічного ядра психології духовного розвитку особистості; обґрунтовано зміст сакраментальності, суб'єктності та діалогічності як чинників духовного зростання; емпірично підтверджено і теоретично обґрунтовано реконструктивну дієвість духовних практик: молитви як форми духовного діалогу, Тайни покаяння як вчинкового способу духовного розвитку і Тайни Євхаристії як глибини сакраментального посвячення та джерела духовної ініціації особистості.

Створено технологічну модель християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку дорослої особистості, яка включає три напрями – психологічне консультування, психокорекцію та екзистенційно-гуманістичну психотерапію. В рамках кожного напрямку розроблено й апробовано програми консультативно-корекційних та реабілітаційно-терапевтичних заходів.

Ключові слова: особистість, духовність, духовний розвиток особистості, християнсько-орієнтований підхід, триєдність духа-душі-тіла, релігійна віра, християнсько-психологічні чинники духовного розвитку, сакраментальність, суб'єктність, діалогічність, духовні практики.

Климишин О.И. Христианско-психологические основы духовного развития личности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2013.

Диссертационное исследование посвящено теоретико-методологическому обоснованию и эмпирическому изучению особенностей духовного развития личности, реализуемого на основе христианского вероучения. Определены содержательно родственные ракурсы осмысления психологического содержания духовности и духовного развития для создания холистической концепции

психологии духовности личности. Духовность рассматривается как сущностный атрибут человеческой природы, интегративное свойство личности – сакраментальная аутентичная психическая реальность существования сверхиндивидуальных ценностей и персональных смыслов, смыслообразующий центр, который, задавая финальную цель развития личности, направляет ее на пути к этой цели; сфера индивидуальной репрезентации и творческой, свободной реализации личности. Духовное развитие рассматривается как процесс актуализации и опредмечивания сакраментальных духовных интенций аксиопсихологического потенциала личности (Сущностное Я) – добра, красоты, истины, блага и смысла человеческой жизни в целом и субъектных способностей, обуславливающих динамику смысловых образований нравственного, эстетического, познавательного и экзистенциального содержания и определяющих координаты и формы самопознания, самоопределения, самосозидания, самотрансценденции личности путем ее присоединения к метафизической сакральной реальности и достижения Духовного идеала.

Реализован христианско-ориентированный подход к проблеме развития духовности личности, что предполагает интеграцию теологического, философского (ноологичного) и психологического знания о духовной природе человека, представлено концептуальное видение человека как целостного комплементарного единства тела-души-духа. Христианско-психологическое познание духовности выступает как катарсическое погружение, смысловое понимание, ценностно обусловленная интерпретация человеком собственного духовного опыта в единстве его априорных, внутренних, сакраментальных онтологических моментов и апостериорных, внешних, сакрально (культово, религиозно) ориентированных онтических проявлений – духовного потенциала и духовного делания (служения). Эксплицирован экзистенциально-мотивационный контекст религиозной веры как телеологического ядра психологии духовного развития; установлены основные детерминанты религиозности – врожденная способность сущностной природы человека, ответ на чувство страха, удовлетворение потребности в личной идентичности, результат осознания сложности, гармоничности и целесообразности организации Вселенной, а также психологические функции религиозной веры – мировоззренческая, интегрирующая, регулятивная, коммуникативная, психотерапевтическая.

Раскрыто содержание трансцендентального источника развития духовности личности – сакраментальности, субъектности как механизма духовного развития и диалогичности как средства духовного роста. Эмпирически подтверждена и теоретически обоснована реконструктивная действенность духовных практик – молитвы как формы духовного диалога, Тайны покаяния как особого поступка и способа духовного развития, Тайны Евхаристии как глубины сакраментального посвящения и источника духовной инициации личности.

Создана технологическая модель христианско-психологического сопровождения духовного развития взрослой личности, которая включает три направления – психологическое консультирование, психокоррекцию и экзистенциально-гуманистическую психотерапию. В рамках каждого направления разработаны и апробированы программы консультативно-коррекционных и реабилитационно-терапевтических мероприятий.

Ключевые слова: личность, духовность, духовное развитие личности, христианско-ориентированный подход, триединство духа-души-тела, религиозная вера как психодуховный феномен, христианско-психологические факторы духовного развития, сакраментальность, субъектность, диалогичность, духовные практики.

Klymyshyn O. Christian psychological foundations of spirituality of identity. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Psychological Sciences in speciality 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – National Pedagogical University named after Drahomanov. – Kyiv, 2013.

The dissertation is devoted to theoretical and practical bases and empirical study of the characteristics of individual spirituality that is implemented on the basis of Christian doctrine.

The author defines related angles of understanding of the psychological contents of spirituality and spiritual development for the creation of a holistic concept of psychology of spiritual life of personality. Spiritual development is considered as the process of updating and objectifying of sacramental spiritual intentions of aksiopsychological potential of the individual (Essential I) – goodness, beauty, truth, good sense of human life in the whole and subjective abilities that contribute to the dynamics of semantic entities of ethical, aesthetic, cognitive and existential meaning and determine the coordinates and forms of self-knowledge, self-determination, self-creation, self-transcendence of the individual through its adherence to the sacred metaphysical reality and fulfillment of Spiritual ideal.

Christian-oriented approach to the problem of spiritual identity that involves the integration of theology, philosophy (noological) and psychological knowledge about the spiritual nature of man is implemented, a conceptual vision of man as an integrated complementary unity of body-mind-spirit is presented; existential-motivational context of religious faith as a teleological core of psychology of spiritual development of personality is demonstrated, reasonable content of sacramentality, subjectivity and dialogue as spiritual growth factors; the dissertation empirically and theoretically grounds reconstructive efficacy of spiritual practices – prayer as a form of spiritual dialogue, the Sacrament of penance as the efficiency of spiritual development and the Sacrament of the Eucharist as the depth of sacramental consecration and source of spiritual initiation of personality.

The author creates the technological model of Christian psychological support of spiritual development of adult personality, which includes three areas: counseling, psychological correction and existential-humanistic psychotherapy. Within each area the programs of advisory correctional and rehabilitation therapeutic interventions are developed and tested.

Keywords: personality, spirituality, spiritual personal development, Christian-oriented approach, unity of the spirit-soul-body, religious faith, Christian-psychological factors of spiritual development, sacramentality, subjectivity, dialogue, spiritual practices, Christian psychological therapy, Christian and psychological support.

НБ НПУ

100127294

Підп. до друку 06.03.2013 р.
Формат 60x84/16.Папір офсетний
Віддруковано на ризографі. Гарнітура "Times New Roman".
Ум. друк. арк. 1,9. Тираж 100. Зам. № 13.

Видавець і виготовлювач
Видавництво ДВНЗ "Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника",
76018, м. Івано-Франківськ,
вул. С.Бандери, 1, тел.: 71-56-22
E-mail: vdvcit@pu.if.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2718 від 12.12.2006

